

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 12/3 2023 s. 1128-1158, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

**BİR METİN DİL BİLİMSEL ÇÖZÜMLEME: YUSUF ATILGAN'IN "TUTKU" ADLI
HİKÂYESİNDE BAĞLAŞIKLIK VE TUTARLILIK**

Muzaffer UZUN*

Geliş Tarihi: 03.04.2023

Kabul Tarihi: 01.05.2023

Öz

Birçok dilsel birimin büyük bir uyumla inşa ettiği iletişim temelli bir yapı olarak tanımlanan metnin anlamsal bir bütün olarak belirmesinde esas, birbirlerini tamamlayan iki temel ölçüt *bağlaşıklık* ve *tutarlılık*dir. *Bağlaşıklık*, metin düzeyinde daha çok cümleler arasında dil bilimsel ve anlamsal ilişkiler ağı iken *tutarlılık*, metni saran anlam ve mantığa dayalı ilişkiler ağının adıdır. Bu çalışmada kronolojik zaman anlayışının dışında, anlatımın bilinç akışı ve geriye dönüşlerle kesildiği modern bir hikâyede *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* ölçütlerinin ne şekilde gerçekleştiğini göstermek amaçlanmıştır. *Yusuf Atılgan*'ın *Tutku* adlı hikâyesinde *bağlaşıklık* öğeleri belirlenip örneklendirilmiş, *tutarlılık* görünümleri tespit edilmiştir. Metinde kullanılan anlatım tekniği, bazı cümleler arasında *bağlaşıklık* ilişkilerinin kurulmasını zorlaştırırsa da metni inşa eden diğer bir ölçütün tesis ettiği anlam ve mantık düzeni, yapının bir bütün olarak algılanmasını sağlamıştır. *Bağlaşıklık* ve *tutarlılık* metnin bütünlüğünün tesisinde belirleyici, birbirlerini tamamlayan iki *metinsellik ölçütü*dür. İncelenen metinde bu sav doğrulanmış; *kişi*, *zaman*, *görünüş*, *kip ekleri*; *eksilti*, *kişi adlı* gibi *bağlaşıklık* unsurlarının metnin *tutarlılığının* teşekkülündeki belirleyici etkisi gösterilmiştir.

Ahahtar Sözcükler: Metin, bağlaşıklık, tutarlılık.

**A TEXT LINGUISTIC ANALYSIS: COHESION AND COHERENCE
IN YUSUF ATILGAN'S STORY TITLED "TUTKU"**

Abstract

The basis for the text to appear as a semantic whole, which is defined as a communicative structure built by many linguistic units with great harmony, is *cohesion* and *coherence*, two basic criteria that complement each other. While *cohesion* is the network of grammatical and semantic relations between sentences at the text level, *coherence* is the name of the network of relations based on meaning and logic surrounding the text. In this study, it is aimed to show how *cohesion* and *coherence* criteria are realized in a modern story where the narrative is interrupted by stream of consciousness and flashbacks, apart from the chronological time understanding. In *Yusuf Atılgan*'s story called *Tutku*, the elements of cohesion were determined and exemplified, and the appearances of *coherence* were determined. Although the expression technique used in the text makes it difficult to establish cohesive relations between some sentences, the meaning and logical order established by another criterion that constructs the text has enabled the structure to be perceived as a

* Dr. Öğr. Üyesi; Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, muzafferuzun@ktu.edu.tr.

whole. *Cohesion* and *coherence* are two criteria of *textuality* that complement each other and determine the integrity of the text. This assertion has been confirmed in the analyzed text. The decisive effect of *cohesion* elements such as *personal suffixes*, *tense*, *aspect*, *modal suffixes*, *ellipsis*, and *personal pronoun* on the formation of the *text's coherence* has been shown.

Keywords: Text, cohesion, coherence.

Giriş

Metni, anlamsal bir bütün olarak kuran işaretler ve bu temel iletişim biriminin teşekkülünde etkin her bir unsurun yapısal, anlamsal işlevlerinin belirlenmesi; *metin* incelemelerinin merkezinde yer alır. Tek başına *kelime* ya da *cümle*, bu tür incelemelerin esasını oluşturmaz. Metni oluşturan unsurlar arasındaki bağı, ilişkiler ağını çözümlmek, unsurların işleyişteki fonksiyonlarını görünür kılmak, metnin bildirişim değerini çözümlmek, metin incelemelerinin amaçlarındandır.

Dil bilimindeki gelişmeler, metin ile ilgili çalışmaların seyrini etkilemiş, bu da metnin tanımlanması ve değerlendirilmesinde birtakım farklılıkları beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede metin çalışmaları *yapısal*, *işlevsel*, *hem yapısal hem de işlevsel* çalışmalar olmak üzere üç temel kategoride şekillenmiştir. Başlangıçta *üretici dönüşümsel dil bilgisinin* etkisiyle metin çözümlmelerinde dil bilgisi ve içerik incelemelerini esas alan *yapısal yaklaşım* etkili olmuş, cümleler arası dil bilgisel bağlantılar da incelemenin temel konusu olarak düşünülmüştür. Metnin içinde bulunduğu bağlam ve bildirişimsel durumun öncelenmesi ile de metin çalışmaları, *işlevci yaklaşımı* esas almış, metnin oluşumunda belirleyici dil dışı etkenler, metni okuyanların beklentileri, bildirişim durumu hesaba katılmıştır. Metin çalışmaları, metni üreten ve anlamlandıran kişilerin donanımlarının, metin üretme ve anlama süreçlerinin metin çalışmalarında dikkate alınması sonucu, metni bir sürecin parçası yapan ruh dil bilimi ile bağlantılı *işlevci yaklaşıma* evrilmiştir (Şenöz, 2005, s. 23-26). Bu doğrultuda bir metnin inşasındaki temel koşulları ve bunların metin evrenindeki önemini açıklayan, metni bir süreç içerisinde değerlendiren Kintsch/van Dijk ile Beaugrande ve Dressler gibi araştırmacılar, daha sonraki metin çalışmalarının seyrini etkileyen kişiler olmuşlardır.

Kintsch ve van Dijk, söylemin anlamsal yapısını (semantic structure), *küçük yapı* ve *büyük yapı* olmak üzere iki düzeyde tanımlarlar. *Küçük yapı* (microstructure), söylemin yerel düzeyidir ve önermeler arası ilişkiler ile ilgilidir. *Büyük yapı* (macrostructure), söylemi bir bütün olarak karakterize eden daha küresel bir yapıya sahiptir. Her iki düzey de birtakım makro kurallarla ilişkilidir ve uyum içinde çalışır. Neticede metin, onu oluşturan cümleler bağlantılı ve bu önermeler büyük yapı düzeyinde küresel olarak organize edilmişse tutarlıdır (Kintsch, W. & van Dijk, 1978, s. 365). Van Dijk, tek tek cümleler ile ilgili çözümlmelerden ziyade metin içeriğinin geniş ölçekli ifadesi olan *büyük yapıya* (macro structure) yönelir. Süreç odaklı bir model ortaya koyan Van Dijk, metnin *büyük yapısı* ile gerçek dünyadaki olay ve durumların organizasyonuna dayalı önceden depolanmış bilgiler arasındaki ilişkiye dikkat çeker (Beaugrande ve Dressler, 1981, 20).

Beaugrande ve Dressler, metni tespit ettikleri yedi ölçütü taşıyan iletişim amaçlı bir oluşum olarak tanımlarlar. Onlara göre bu ölçütlerden biri karşılanmadığında iletişim gerçekleşmeyecek dolayısıyla metinden de bahsetmek mümkün olmayacaktır. *Metinsellik*

ölçütlerini *metin merkezli* ve *alıcıya yönelik* olmak üzere iki başlık altında ele alan Beaugrande ve Dressler, *bağlaşıklık* ve *tutarlılığı*; *metin merkezli*, *metin içi* birimlere yönelik işlemleri; *niyet* ve *kabul edilebilirlik* (intentionality and acceptability), *bilgisellik* (informativity), *duruma uygunluk* (situationality), *metinlerarasılığı* (inter textuality) ise alıcıya yönelik, kullanıcıyı merkeze alan işlemleri ifade etmek için kullanmışlardır (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 8). Temel iletişim birimini *metin* olarak tanımlayan *metin dil bilimi* (Aksan, 2005, s. 257), özellikle bu yapısal ve anlamsal bütünün yüzey yapısına ve onu tamamlayan, arka planda işleyen ilişkiler ağına odaklanır.

Bir cümle dizisinin *metin* olarak adlandırılmasını sağlayan, *metin içi* ilişkileri tesis eden dile dair özelliklerin tümü (Günay, 2013, s. 72), *bağlaşıklık* olarak adlandırılır. Metnin ortaya çıkışında esas, *metin odaklı* iki *metinsellik ölçütünden* biri olan *bağlaşıklık*, cümleler arası dil bilgisel ve anlamsal ilişkileri kuran, biçimsel bütünlüğü tesis eden birimler ile sağlanır. *Bağlaşıklık* birimleri, aynı zamanda konuya işaret edip konunun gelişiminde belirleyici olan unsurlardır (Subaşı Uzun ve Keçik, 2003, s. 76).

Metin düzeyinde cümleler arasındaki bağı tesis eden *bağlaşıklık (küçük yapı)*, *dil bilgisel bağlaşıklık (grammatical cohesion)* ve *sözcüksel bağlaşıklık (lexical cohesion)* olmak üzere iki şekilde gerçekleşir.¹ *Gönderim*, *eksilti*, *değiştirim*, *bağlaçlar*, *benzerlik/koşutluk*, *zaman uyumu* ve *görünüş dil bilgisel bağlaşıklığı*; *tekrarlar* ve *aynı çağrışım alanından kelimelerin kullanılması* da *sözcüksel bağlaşıklığı* temin eden unsurlardır.

Metin merkezli diğer ölçüt, *tutarlılık (büyük yapı)*; cümle dizileri arasındaki sözcüksel, biçimsel ilişkilerin yanında sistemi bir arada tutan üst düzey bir anlamsal yapılanmadır ve metnin anlam ve mantık düzeyini, kurulduğu soyut yapıyı ifade eder. *Bağlaşıklık* *metin içi* dilsel birimler arasında daha çok dil bilgisel ilişkileri ifade ederken *tutarlılık* okurların/dinleyicilerin zihinsel faaliyetleri, algılama işlemleri sonucu çözümlenen anlam ve mantık ekseninde şekillenen *büyük yapıyı* tanımlar (Beaugrande ve Dressler, 1981). Okuyucu/dinleyicinin metni bütün olarak algılamalarının temelinde, bir amaca hizmet eden, aynı konu, aynı söylem etrafında birleşen

¹ *Bağlaşıklık* ile ilgili değerlendirmelere kaynak olup yön veren çalışmalar, metin incelemelerinde esas alınan tasniflerin belirleyicisi olmuştur. Bu çalışmalardan biri Halliday ve Hasan'ın *Cohesion in English* adlı eseridir. Bu eserde *bağlaşıklık* unsurları *gönderim* (reference), *değiştirim* (substitution), *eksilti* (ellipsis), *bağlama öğeleri* (conjunction) ve *sözlüksel bağlaşıklık* (lexical cohesion) olmak üzere beş bölüme ayrılır (Halliday ve Hasan, 1976). Bununla birlikte Halliday ve Hasan; *Language, Context and Text: Aspects of Language in a Social-Semiotic Perspective* adlı çalışmalarında *Cohesion in English*'ten daha kapsamlı bir tasnif sunmuşlardır (Halliday ve Hasan, 1985, s. 82). Dikkat çeken bir başka çalışma *Introduction to Text Linguistic*'tir. Beaugrande ve Dressler, metni *metin yapan* temel ölçütleri açıkladıkları eserlerinde bir *metinsellik ölçütü* olan *bağlaşıklığın* araçlarını *tekrar* (recurrence), *kısmi tekrar* (partial recurrence), *paralellik* (parallelism), *eksilti* (ellipsis), *zaman* (tense), *görünüş* (aspects), *bağlantı* (junction), *tonlama* (intonation) başlıkları altında ele alırlar (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 32). Türkçede yapılmış metin çözümlenmelerinden biri Leyla Subaşı Uzun'a ait *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* adlı eseridir. *Cohesion in English*'teki tasniften hareket eden yazar, *bağlaşıklık* ile ilgili tasnifi Türkçenin yapısını esas alarak geliştirmiştir. Türkçede birtakım eklerin sistemli gönderimsel işlevini dikkate alan Subaşı Uzun, *Ardıl-Bağımlı Gönderim Öğeleri* başlığı altında *iyelik*, *belirtme durumu*, *ilgi* ve *kişi* eklerine yer vermiştir. Ayrıca Beaugrande ve Dressler gibi *Biçimsel-sözlüksel Bağlaşıklık Öğeleri* başlığı altında *zaman*, *görünüş*, *kipe* ait kullanımları metnin sürekliliğine katkılarını düşünerek *bağlaşıklık* unsurları arasında ele almıştır (Uzun, L. S., 1995, s. 40-62). Türkçe metinler üzerinde yapılan çalışmalarda takip edilen tasniflerden biri Doğan Günay'a aittir. Metni; *Küçük Yapı*, *Büyük Yapı* ve *Üst Yapı* olmak üzere üç başlıkta inceleyen Günay, *Küçük Yapı (micro structure)* ve *Metnin Betimlenmesi* başlığında *bağlaşıklık* görünümlerine yer verir. *Büyük Yapı (macro structure)* ve *Metnin Çözümlemesi* başlığı altında ise *tutarlılığı*; *metnin anlamı*, *niyet*, *bilgi toplama*, *kabul edilebilirlik*, *yerlemlenme*, *özetleme* başlıkları ile metnin *büyük yapısının* teşekkülünde belirleyici bulur (Günay, 2013, s. 107-137).

birimlerin uyumu yatar. Bu ahengin kaynaklarından biri de bir ilgi ile birbirini takip eden cümleler, paragraflar, onların da ötesinde metnin tamamını saran *tutarlılık* ilişkileridir. Teşekkül eden uyumun keşfedilip *büyük yapının* çözümlenmesinde metin içi birimlerin yanında, okuyucu/dinleyicinin bilişsel özellikleri, dünya bilgisi, ilgi alanları, inancı gibi metin dışı bağlamın sunduğu şartlar da etkili olur (Beaugrande ve Dressler, 1981, s. 53).

Bir cümle dizisinin *metin* olarak tanımlanabilmesini sağlayan ölçütler, her defasında metnin kendi içinde teşekkül eder ve üretilen her metnin özelliğine, türüne (yazınsal, siyasi, hukuki...), işlevine (betimleyici, kanıtlayıcı, anlatısal...), kendisini üreten özneye, alıcısına üretildiği koşullara göre düzenlenir (Onursal, 2003, s. 127). Bu çalışmada klasik hikâyenin kronolojik zaman anlayışının dışında, anlatımın bilinç akışı ve geriye dönüşlerle kesildiği modern bir hikâyede, *bağlaşıklık* (küçük yapı) ve *tutarlılık* (büyük yapı) görünümlerinin ne şekilde gerçekleştiğini göstermek, metne özgü görünümleri değerlendirmek, işlev farklılıklarını ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu çerçevede Yusuf Atılgan'ın *Tutku* adlı hikâyesi, bir metnin oluşumunda belirleyici iki temel *metinsellik ölçütü*, *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* ekseninde değerlendirilmiş, her bir ölçütün alt başlıklarında öne çıkan hususlar örneklendirilmiştir. Çözümlemede Halliday, Hassan, Beaugrande, Teun A. van Dijk; Leyla Subaşı Uzun, Şükran Dilidüzgün, Gülşen Torusdağ, İlker Aydın gibi araştırmacıların ortaya koydukları değerlendirme ve tasnifler dikkate alınmıştır.

İncelemede, ilk olarak ele alınan *Tutku* adlı hikâyenin *Bağlaşıklık* (Küçük Yapı) görünümleri ve işleyişidir. *Dil Bilgisel Bağlaşıklık* ve *Sözcüksel Bağlaşıklık* olmak üzere iki ana başlık üzerinden değerlendirilen bu kısımda *gönderimsel bağlaşıklık*, *eksilti*, *değiştirim*, *bağlaç*; *zaman*, *görünüş*, *kipe* dair bilgilerin metnin bütünlüğüne katkısı ele alınmıştır. *Tutarlılık* (Büyük Yapı) bahsinde *Bölümsel Tutarlılık* alt başlığı ile metinde görülen *neden-sonuç*, *karşılaştırma*, *karşıtlık*, *özelletirme*, *bitişiklik* görünümleri; *Bütüncül Tutarlılık* kapsamında ise *işlev*, *başlık*, *konu* ve *konu cümlesi*, *anahtar kelimeler*, *içerik şeması*, *konu değişimi belirleyicileri*, *üslup*, *özet*, *sonuç cümlesi* alt başlıkları ile metnin anlam ve mantık düzeni ortaya konmuştur.

Metnin oluşumunda birbirlerini tamamlayan metin temelli iki *metinsellik ölçütü* *bağlaşıklık* ve *tutarlılığın*, yapılan çalışmalarda ayrı ayrı değerlendirilmesi, aralarındaki tamamlayıcı ilişkinin ortaya konmasını engellemiştir. Bu çerçevede çözümlenen anlamsal yapının metin merkezli işleyişi, Yusuf Atılgan'ın *Tutku* adlı hikâyesinden hareketle *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* arasındaki ilişkiyi ifade eden somut verilerle ifade edilmiştir.

1. Yusuf Atılgan'ın Tutku Adlı Hikâyesinde Bağlaşıklık ve Tutarlılık Görünümleri

2. Küçük Yapı / Bağlaşıklık (Cohesion)

2.1. Dil Bilgisel Bağlaşıklık (Grammatical Cohesion)

2.1.1. Gönderimsel Bağlaşıklık Görünümleri

Gönderim, metinde yer alan dilsel bir birimin metin içinde ya da dışında bir başka dilsel birimin yerine kullanılmasına denir.² Cümle dizileri arasında söz dizimsel ve anlamsal bağları

² Gönderim ögesinin karşılığının metin içi ya da metin dışı bağlam aracılığıyla bulunduğu iki temel gönderim tipinden bahsedilir. *Metin dışı (exophoric) gönderim*; *metin içi (endophoric) gönderim*. Gönderim ögesi ve gönderimde

kuran gönderim unsurları aynı zamanda kelime ve kelime gruplarının sürekli, aynı şekilde tekrarının önüne geçmiş, daha etkili bir anlatımın oluşmasını sağlamıştır. Türkçe metinlerde *gönderimsel bağlaşıklık* görünümleri, *öncül bağımsız gönderim ögeleri* ve *ardıl/bağımlı gönderim ögelerinden* oluşur. *Kişi adıları, gösterme adıları, gösterme sıfatları; öncül bağımsız gönderim ögeleridir. İyelik ekleri, belirtme durumu eki ve kişi ekleri de ardıl/bağımlı gönderim ögelerini oluşturur.*³

2.1.1.1. Öncül/Bağımsız Gönderim Ögeleri

2.1.1.1.1. Kişi Adıları

Temsil ettiği isim unsurunun taşıdığı anlamsal yükü üstlenip metinde yeniden aynı şekilde tekrar edilmesinin önüne geçen *kişi adıları*, cümleler arası gönderim işlevleri ile metinde *bağlaşıklığı* kuran unsurlardan biridir.

Metinde, *ben* kişi adılıının sıklığının diğer kişi adılarından daha yüksek olması, hikâyenin Osman'ın ağzından anlatılması ile ilgilidir. Konuşma aktarımı içeren cümlelerin dışında *ben kişi adılı*, hikâyenin kahramanı Osman'a gönderimde bulunan bir *bağlaşıklık* unsurudur.⁴

“Ben hangi işe çağırırsalar giderim.” (s. 24) “Gök boncuklarım vardı benim.” (s. 26) “Şu bana bakan gözler gibiydi benim boncuklarım.” (s. 26) “Köye dışarıklı işçiler geldikten sonra bir gece beni işe çağırmadılar.” (s. 27) “Hatçeyi bekliyom ben.” (s. 27) “Ben hep gözlerine bakardım.” (s. 28) “Birkaç gün sonra bütün köylü beni unuttur gibi oldu.” (s. 29) “Sanki ben yoktum.” (s. 29) “Bana değil, benden öteye bakar gibiydi.” (s. 30) “Bu dümdüz ovada her şeye alıştıkları gibi bana da alıştılar.” (s. 30)

İncelenen metinde *ben, sen, o* kişi adıllarının *Osman ve Hatçe* isim unsurları ile kurduğu gönderimsel ilişkinin sıklığı, metnin *tutarlılığının* inşasında etkilidir. Metni kuşatan *karşıtlık, karşılaştırma, neden sonuç* bağlantılarının tesisinde *Osman ve Hatçe* isim unsurları üzerinden *gönderim* fonksiyonları ile öne çıkan *kişi adıları*, metnin *büyük yapısına* da katkıda bulunmuştur. Hikâyenin bir noktasından sonra Osman'ın Hatçe'yi *o* kişi adılı ile karşılaması, *sen* kişi adılı *Hatçe* isim unsurunun yerine metnin sonunda sadece bir yerde kullanması, metnin kahramanları arasındaki ilişkinin okuyucuya yansıtılmasında etkili olmuştur.

bulunulan unsurun metindeki sırasına göre *metin içi gönderim, art (anaphoric) ve ön (cataphoric) gönderim* olarak iki çeşittir (Halliday ve Hasan, 1976, s. 33).

³ Subaşı Uzun, *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı* adlı eserinde *cohesion* kavramı için *bağdaşlılık* terimini kullanırken 2007'deki çalışmasında aynı kavram için *dilbilgisel bağlaşıklık, eksilti yerine eksiltme, değiştirme yerine değiştirme, sözlüksel bağdaşlılık yerine sözcüksel bağlaşıklık* terimini kullanmıştır (Keçik, İ.; Uzun, L. S., 2007, s. 30-33). Bu paralelde mevcut çalışmada *cohesion* kavramı, *bağlaşıklık* terimi ile karşılanmıştır. Dilidüzgün, *Dil Bilgisel Bağlaşıklık ve Sözcüksel Bağlaşıklık* unsurlarını *Küçük Ölçekli Yapı* başlığı altında verir. Leyla Subaşı Uzun'un *Dil Bilgisel Bağlaşıklık* içerisinde ele almadığı *koşutluk, işlevsel tümce görüngesi, titremlemeye Dilidüzgün*, tasnifinde yer verir (Dilidüzgün, 2017, 50-67). Torusdağ ve Aydın (2020), Dilidüzgün'ün tasnifi ile aynı şekilde *bağlaşıklığı, Küçük Ölçekli Yapı* olarak adlandırıp benzer başlıklarla açıklarlar (Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 65-183).

⁴ *Ben kişi adılı* Osman (51), Hatçe (7), Fadime (1), Muhtar Saim (1) için toplamda 60 kez; *sen kişi adılı* Osman (6), Hatçe (2), Fadime (3), Muhtar Saim (1) için toplamda 12 kez; *o kişi adılı* Osman (2), Hatçe (16) için toplamda 18 kez; *biz adılı* köylülere (1), tarlada çalışanlar (1), Osman ve anası (2), yavaşma ve Osman (3), okul çocukları ve Osman (1) için toplamda 8 kez; *onlar kişi adılı* köylülere ve Osman'ın ağabeyleri için birer kez kullanılmıştır. *Siz kişi adılı* metinde yer alamamıştır. Bu doğrultuda en sık kullanılan *kişi adıları*, *ben* ve *o*, karşıladıkları açık isimler ise *Osman ve Hatçe* olmuştur.

2.1.1.1.2. Gösterme adlları

Gösterme adlları, okuyucunun *art gönderim* ilişkisi ile metinde daha önce yer almış, bahsedilmiş bilgiye ulaşmasına aracılık eder. Böylece eski bilgilerin aynı kelimelerle tekrarının önüne geçilmiş olurken metnin bütünlüğüne de katkı sağlanır.

Çayırdı yatarken sabahları cebime koyduğum ekmeği çıkarır yerdim. Sonra kalkar, çocuklar görmesin diye arkalardan dolaşip *buraya* gelir, ta sığırlar otlaktan dönünceye dek kalırdım. Onu görmesem bile içim yalnız *burada* rahatlıyordu. (s. 28)

Osman, Hatçe'ye tutulması sonrası Hatçe'nin evinin karşısındaki *çifte karaağaçlardan sağdakinin altına* gelir oturur ve günlerini onu görebilmek için başta avlunun *kocaman tahta kapısına* sonra *mor çiçekli perdesi kıpırdayan tek pencereye* bakarak geçirir. Hatçe'yi görmek için beklediği *karaağacın altı*, metnin sonuna kadar *bura gösterme adlı* ile ifade edilir.

Gözlerinde *şimdiye dek görmediğim acıyan bir bakış* vardı. Ya anaminkiler? *Öylesi* değildi *onlar*. *Bunlardaki* acımaya bir başka, bir anlatamayacağım şey karıştı; maviyle karışık acıma. (s. 25)

Onlar gösterme adının Osman'ın anasının bakışları ile kurduğu *art gönderimsel bağ*, *bunlar gösterme adının* daha önce verilen *Hatçe'nin gözlerindeki şimdiye dek görmediği acıyan bakış* ile kurduğu ilgi, bir *bağlaşıklık* ilişkisidir.

2.1.1.1.3. Gösterme Sıfatları

Gösterme sıfatları, kullanıldıkları isim unsurları ile metinde daha önce geçmiş eski bilgi taşıyıcılarına gönderimde bulunup metnin bütünlüğüne hizmet eder. Birlikte kullanıldığı isim unsurunu belirli kılıp gönderim ilişkisi ile bağlandığı öncülün bütün anlamsal yükünü taşır (Özil ve Şenöz, 1996, s. 31). Böylece eski bilginin aynen tekrarının önüne geçen gösterme sıfatları, bilginin aktarımını çok daha kısa bir yolla sağlar.

Bu avluya bir zamanlar ben de girerdim; yanaşmaya birlikte gübre atmıya, motor yıkamaya, çuval kollaşmaya, ama *o* zamanlar Hatçe'yi bilmiyordum. *Bu* avlu ötekilerden başka bir avlu değildi daha. Hatçe de öyle. Daha bana su vermemişti, Necip Ağa'nın kızıydı. *O* günden beri başka. (s. 25)

Metinde *avlu* hakkında öğrenilen ilk bilgiler başlangıçta henüz sebebi okuyucu ile doğrudan paylaşılmayan fakat sezdirilen, Osman'ın avlunun *boyasız, tahtadan, büyük sokak kapısına*, sonrasında *Necip Ağa'nın Avrupa kiremitli saya damının üstündeki, mor çiçekli perdesi kıpırdayan tek penceresine* bakıyor olmasıdır. Ayrıca pek seyrek açılan sokak kapısının ağanın büyük oğluna ya da yanaşmaya açılmasını görmesi, Osman'da bir burukluğa neden olur. *Bu* ve *o gösterme sıfatının gönderim gücü* ile metinde gösterilen unsura dair eski bilgiler yeniden işaret edilip okuyucuya hatırlatılır.

Ben boyuna ona bakıyorum. Susuzluktan yüreğim yanıyor. Gitse, bir tas su getirse. *O* günkü gibi. Birden gözlerinde *o maviyle karışık acıma* başladı. (s. 32)

O gösterme sıfatı ile işaret edilen gün, Hatçe'nin Osman'a ilk kez su verdiği gündür. Bir diğer *gösterme sıfatı* ile Osman'ın daha önce hiç görmediği ilk defa Hatçe'nin gözlerinde karşılaştığı *maviyle karışık acıyan bakış* gönderim ilişkisi ile okuyucuya hatırlatılır.

2.1.1.1.4. Kelime veya Kelime Grubu ile Yapılan Art Gönderimler⁵

Daha önce metin düzeyinde bulunmuş bir kelime ya da kelime grubunun yerine *kişi*, *kişi adlı* ya da *işaret sıfatının* dışında kelime ya da kelime grubunun kullanılması bir başka *gönderim* çeşididir. *Gönderim* ilişkisi ile birbirlerine bağlanmış unsurlar arasında metin bağlamının sunduğu bir anlamsal ilişkiden bahsedilir. Fakat kurulan bu metin içi bağ, söz konusu unsurların metnin dışında sözlüksel olarak birbirleriyle ilişkili olduğu anlamına gelmez.

Evde yalnız. Perde kıpırdıyor. Arada bir esiveren incecik yelden değil bu perdenin sallanışı, biliyorum. Ne kadar -Rezil etti beni *gidinin kaçığı!* Kala kala *Kör Fadime'nin piçine* mi kaldım?' dese de benim varlığımı biliyor. (s. 31)

Osman, metinde muhtelif yerlerde *kör karının piçi*, *Kör Fadime'nin piçi*, *namıssız piç*, *tabanı yarık*, *gidinin delisi*, *gidinin kaçığı*, *garip*; benzer şekilde Hatçe, *Ağa'nın kızı*, *kancık* kelime ve kelime grupları ile karşılanmaktadır.

2.1.1.2. Ardıl/Bağimli Gönderim Ögeleri

2.1.1.2.1. İyelik Ekleri

İyelik ekleri, *gönderim* işlevi ile bir isim unsuruna işaret eder. İyelik eklerinin kurduğu temsil ilişkisi metin düzleminde *gönderim* ile bağlandığı isim unsurunun yeniden yazılmasını gereksiz kılar. Bir belirsizliğin olmadığı, vurgu ya da bir karşılaştırmadan bahsedilemeyecek durumlarda iyelik ekinin *gönderim*de bulunduğu isim unsuruna metin düzeyinde yer verilmesi yazarın bir tercihi olarak da düşünülmemeli (Uzun, 2018, s. 110), aynı unsura metin düzeyinde yer verilmemiş olması da onun *eksilti* olarak tanımlanması anlamına gelmemelidir.

Birden üçüncü mü, yoksa dördüncü dirgende mi, hayatın kıyısında onu gördüm. Dallı basmadan bir entari vardı *sırtında*. *Başı* açıktı. *Saçları* çürük saman sarısıydı. Eğilmiş, *elindeki taşı* yalın kulplu testiden doldururken bana bakıyordu. (s. 26)

Sırt, *baş*, *saçlar*, *el* isim unsurlarına getirilen iyelik ekleri, metinde *Hatçe*'ye işaret eder. Metin boyunca benzer şekilde farklı isim unsurları ile kurulan bu *gönderimsel* ilişki, *iyelik ekini* bir *bağlaşıklık* birimi yapar.

2.1.1.2.2. Belirtme Durumu Eki

Belirtme durumu eki, daha önce tanımlanmış, işaretlenmiş isim unsuruna işaret eder. Ekin isme yüklediği bu anlam, aynı isim unsurundan yeniden bahsedildiği, metin bağlamında *gönderim* işlevi kazandığı anlamına gelir.

İlerden, bahçe yanından ardına bir toz bulutu takmış, *Necip Ağa'nın motoru* geliyor. Eğildim; yarısına dek içilmiş izmariti alıp cebime koydum. Kim atmış bunu bitirmeden? *Motoru* ağanın yanaşması sürüyor. (s. 23)

Belirtme durumu eki almış *motor* isim unsuru, daha önce bahsedilen *ardına bir toz bulutu* *takıp gelen Necip Ağa'nın motoru* bilgisini taşır.

⁵ Metinde kahramanların isimleri doğrudan yinelenmesi gibi aynı kahramana farklı isim ve hitaplar kullanılarak da *gönderim*de bulunulur. Metinde içeriği pekiştirip istikrarı sağlayan bu durum metin dil biliminde *gönderimin yinelenmesi* olarak art *gönderim* şeklinde adlandırılmaktadır (Parlak, 2010, s. 91).

2.1.1.2.3. Kişi Ekleri

Yüklemdeki kişi eklerinin gönderimsel ilişki ile bağlanıp temsil ettikleri isim unsurlarına, *bağlam* ile ulaşılır. *Kişi ekleri; zamirler, gösterme sıfatları, eksilteler* gibi metnin *bağlaşık* bir yapı kazanmasında etkili bir tekrar çeşididir. Metin düzeyinde her zaman yer almayan isim unsurları, kişi ekleri vasıtasıyla tekrar edilir.

Köyde sanki kimseler kalmamış. Millet pamuk çapasında. En tuhafı çocukların olmayışı. Ne çocuk vardır bu köyde! Ardıma düşerler, ‘Karabiberim’ havasına uydurup hep bir ağızdan ‘Osman aşçı, pis karabaşçı’ diye tuttururlar. Söverim. Üstlerine varsam çil yavrusu gibi dağılırlar. (s. 23)

Düşerler, tuttururlar, dağılırlar çekimli fiillerinde III. çokluk şahıs eklerinin temsil ettiği isim unsuru *çocuklardır*. *Şahıs ekleri; kurduğu gönderim ve tekrar ilişkisi* ile metnin bütünlüğüne hizmet eden birer *bağlaşıklık* unsurudur.

Bir aydır yağmurun yağmadığı zamanlar hep buradayım. Bacaklarımı uzatıp oturdum. Cebimden birkaç izmarit çıkarıp tütünlerini el kadar bir gazete kâğıdına yaydım, sardım; dudaklarıma kıstırdım. Kavı, düven taşını, kırık ege demirini çıkardım, çaktım. (s. 25)

Özellikle *konuşma aktarımı* içeren cümlelerin dışında I. teklik şahsa bağlanmış çekimli fiillerin varlığı, hikâyenin, Osman’ın ağızından anlatılması ile ilgilidir.

2.1.2. Eksilti

Metin bağlamı veya dünya bilgimizin sağladığı edim bilimsel bilgiyle doldurulabilen, metinde bağlaşıklığı sağlayan söz dizimsel boşluklar, *eksilti* (Alm. Ellipse, Fr. Elipse, İng. Ellipsis) olarak tanımlanır. Hem sözlü hem de yazılı anlatımda iletişim için gerekli olmayan okuyucu/dinleyici tarafından tamamlanabilen her unsur düşürülür. Metinde herhangi bir anlam kaybına yol açmayan bu işlem sonucu ortaya çıkan boşluk, bağlamın sunduğu imkânlarla okuyucunun zihninde tamamlanır. Böylece metinde daha önce verilmiş, okuyucu/dinleyicinin sahip olduğu, cevabı belli eski bilginin bir boşluk ile tekrarı, *eksiltiyi* bir *bağlaşıklık* ögesi yapar. Bu işlevlerine ilaveten *eksilteler*, yazara özgü bir hâl alıp belli bir tekrara ulaştığında bir üslup belirleyicisi olarak tanımlanır.

2.1.2.1. Özne Eksiltisi

Özneye cümlede her daim yer verilmemesi, şahıs ekinin *gönderim* işlevi ile ilgilidir. Çekimli fiilin ya da isim cümlelerinde ek fiilin aldığı şahıs eki, cümledeki özne unsuruna işaret eder. Bu durum, özneye söz düzeyinde yer verilmesini, konuşan/yazanın tercihinine bırakır.

“Serindi.” cümlesinin özne unsuru, söz düzeyinde ifade edilmese de okuyucu daha önce zikredilen kelimeler *tas, testi, susa-, iç-, ağız;* metnin sunduğu bağlam ile *su* özne unsurunu zihnen tamamlar. Ayrıca öncesinde Osman, Hatçe’nin kendi dünyasında anlam kazanışını, “Daha bana su vermemişti, Necip Ağa’nın kızıydı.” sözleri ile ifade etmiştir.

Eğilmiş, elindeki *tası* yalın kulplu *testiden* doldururken bana bakıyordu. Hem onu hem arabanın yanında gezinen kızılımsı tavuğu, hem de elimde kalakalan dirgenin dişleri arasından pıtır pıtır dökülen gübreleri aynı anda görebilmem şaşılacak şeydi. Doğrudu. -*Susadın mı Osman? Al iç istersen.* dedi. Dirgeni bırakıp yürüdüm. Uzattığı ak sırlı *tası* alıp *ağızuma* götürdüm. [...] Serindi. (s. 26)

Anlatıcı, *Osman*'ın dünyasında *Hatçe'nin gözleri* ile ilgili bir tanımlamaya giriştiğinde okuyucunun kestirebileceği [*Hatçe'nin*] *gözleri özne* unsurunu söz düzeyinde ifade etmemiş, böylece *gözler* ile ilgili o an okuyucunun daha çok dikkat etmesini istediği niteliği, söz düzeyinde yalnız bırakarak ön plana çıkarabilmiştir: “Kaskatıydılar.”

Ben hep gözlerine bakardım. *Kaskatıydılar*. Testiyi doldurmuş dönerken durur gene bağırdı. (s. 28)

2.1.2.2. Nesne Eksiltisi

Geçişli çatılı bir fiilin yüklem olduğu cümlelerde *nesne* zorunlu unsurdur. *Nesne* metin içi bağlamdan hareketle tamamlanabiliyor, bir belirsizliğe neden olmayıp iletişimde bir aksaklığa yol açmıyorsa nesnenin söz düzeyinde yer alıp almaması konuşan/yazanın tercihinine bağlıdır. Bağlam, belirsizliği gidermiyorsa *nesne eksiltisi*, dil bilgisi dışıdır ve *öncüle gönderimde* bulunan bir zamirin kullanılması şarttır (Erguvanlı Taylan, 1986, s. 218, 220).

Sardım, dudaklarıma kıştırdım ifadeleri ile bahsedilen, *cigaradır*. *Osman*'ın topladığı *izmarit*lerden birkaçının *tütün*lerini kâğıda yayması ile anlaşılan ve sonrasında okuyucunun metin bağlamı ve daha önce metinde geçmemesine rağmen dünya bilgisi ile çıkardığı, *cigara* isim unsurudur.

Cebimden birkaç *izmarit* çıkarıp *tütünlerini* el kadar bir gazete kâğıdına yaydım, [.....] *sardım*; [.....] *dudaklarıma kıştırdım*. Kavı, düven taşını, kırık eğe demirini çıkardım, çaktım. Kav geç yandı. İlk nefes kötü, öğürtücü ama insan alışıyor. Çoktandır hazır cigara içtiğim yok. (s. 25)

Osman, *Hatçelerin* avlusunun boyasız tahtadan, büyük sokak kapısına neden baktığını, burada neden beklediğini anlatmak, paylaşmak ister. Oradan geçene, sonra gelip kendisine takılan çocuklara *Hatçe*'yi görmek için beklediğini söyler. Ertesi gün bunu bütün köylü öğrenir. Yazar, metin içi bağlam ile rahatça tamamlanabilecek, metinde daha önce verilen bilgiyi tekrar etmemiş, söz dizimsel yapıda bırakılan boşluğa okuyucunun tamamlamasını istemiştir.

-“Hatçeyi bekliyomuş!” Artık yeğindim. Ertesi gün sanki bütün köylü [.....] biliyordu. Bana *Hatçe'nin* lafını ettiriyorlar, tutup gülüyorlardı. (s. 27)

2.1.2.3. Yer Tamlayıcısı Eksiltisi

Metinde *yer tamlayıcısı* görevi ile bulunan bir kelime ya da kelime grubu, birbirini takip eden cümlelerde ortak öge konumunda ise cümlelerden birinde söz düzeyinde yer alırken diğer cümlelerde eksiltilir. Böylece aynı kelimenin hiçbir değişiklik yapılmadan tekrar edilmesi ile metinde oluşacak olumsuzluğun önüne geçilir.

Muhatapların belli olduğu bir diyalogda *Hatçe'nin evinin önünde Osman'ı görenler* ve *Osman* ya da temsil görevi üstlenen *gönderim* unsurları *onlara, bana* kelimelerinin her defasında yeniden söz düzeyinde gösterilmemesi yazarın tercihi ile ilgilidir.

Akşam üstleri hep buralarda olurum. Görenler, -Osman, ne dolaşyon buralarda' diye [.....] sorarlardı. [.....] [.....] Söylemezdim. (s. 27)

Anlatırdı, laf anlatırdı, bağırdı çekimli fiillerinin kullanıldığı cümlelerde *kime* sorusunun cevabı, bu fiillerin zorunlu unsuru *yer tamlayıcısı*, *Osman* isim unsuruna *gönderim* ilişkisi ile bağlanan *bana* kelimesi, metin bağlamının sunduğu imkânlarla okuyucu tarafından

tamamlanır. Metindeki ipuçlarının tamlayıcıyı gereksiz kıldığı, zorunlu tamlayıcının kullanılmamasının bir belirsizliğe neden olmadığı durumlarda unsura söz düzeyinde yer verilmez.

Osman, aklını başına devşir... diye başlar, [.....] dinlemediğim, uzun uzun bir şeyler anlatırdı. Geceleri az uyuyordum. Sabahleyin gelir buraya otururdum. Geçenler [.....] laf atarlardı. Kuşluğa yakın, kapıdan elinde yalın kulplu testisiyle Hatçe çıkardı. Yirmi adım ötemde durur, öfkeden titreyen bir sesle [.....] bağırdı: -Kalk git burdan, kör karının piçi ... (s. 27)

2.1.2.3. Zarf Tümlenci Eksiltisi

Seçimlik bir öge olan *zarf tamlayıcısı* görevinde kullanılan bir kelime ya da kelime grubu art arda gelen cümlelerde eğer ortak öge ise bu cümlelerden sadece birinde kullanılırken diğerlerinde eksiltilir.

‘—Uyan lan boncuk!’ ‘—Sataşman. [.....] İyi değildir; sonra [.....] bir hâl gelir başınıza.’ (s. 24)

Metin bağlamı ile istenilen bilgiye eksiksiz bir şekilde ulaşılabileceği düşüncesi ile bırakılan boşluk, okuyucu tarafından *sataşırırsanız, sataştığımız için, bu şekilde davrandığımız için...* şeklinde doldurulabilir.

2.1.2.4. Yüklem Eksiltisi

Cümlelerin temel ögesi olan yüklem de eksiltilebilen unsurlar arasındadır. *Yüklem eksiltili cümlelerde* bağlam, düşürülen *yüklem* unsurunu tamamlanabilmesini sağlar. Metin düzeyinde cümle görünümünden uzak olsalar bile bu tür ifadeler, anlam kaybı yaşamaz ve yargı bildirmeye devam eder.

Köpekler havlıyor. ... kurbağalar [.....]. şeklindeki diziliş; sonrası *sesleri* ifadesi metinde daha önce geçmese de bağlam ve okuyucunun dünya bilgisi, metinde bırakılan boşluğun rahatlıkla tamamlanabilmesini sağlamıştır.

Ben uzanmış yatıyorum. *Köpekler havlıyor.* Bir de *kurbağalar* [.....]. Deringöl'dekilerdi bunlar; sesleri uzaktan geliyor. (s. 31)

Eksilti, yazarın söz düzeyinde yaptığı tercihlerle ilgilidir. Metinde cümleyi “Bana mı el etti?”, “İçimde bir korku var.” şeklinde de oluşturabilecek olan yazar, bağlamın sunduğu bilgileri kullanıp boşlukları okuyucunun tamamlamasını istemiştir.

Aralıkta durup iki yanına bakındı; *el etti.* Bir yalaza yaladı yüzümü. *Bana mı* [.....]? Kimseler yok sokakta. Telaşla bir daha el etti. Başı açık. *İçimde bir korku* [.....], yürürken göğsüm daralıdaralıveriyor. (s. 32)

2.1.3. Değiştirim

Mevcut bilgilere eklenen yeni bilgiler, metnin gelişimini sağlarken eski bilginin farklı usullerle tekrarı, *bağlaşık* yapının oluşumunda belirleyicidir. Eski bilgilerin tekrarına ihtiyaç duyulduğunda kullanılan bir *bağlaşıklık* görünümü de *değiştirim*dir. Metinde bir isim, fiil ya da cümlelerin tekrarına gerek duyulduğunda onların yerini dolduracak bir başka dilsel birim yerleştirilir.

“Hatçe de öyle.” ifadesinde *öyle* sözcüğü daha önceki ifade ile anlam kazanır. Metin bağlamından çıkarılabilecek ve Hatçe de ... ifadesini tamamlayacak *diğerlerinden farklı biri*

değildi cümlesi söz düzeyinde yer almayı *öyle* sözcüğü ile değiştirilmiştir. Böylece art arda gelecek benzer ifadelerin önüne geçilmiş, bir gönderimsel birim ile söylenmek istenen ifade edilebilmiştir.

Bu avluya bir zamanlar ben de girerdim; yanaşmaya birlikte gübre atmıya, motor yıkamaya, çuval kollaşmaya, ama o zamanlar Hatçe'yi bilmiyordum. Bu avlu ötekilerden başka bir avlu değildi daha. Hatçe de öyle. Daha bana su vermemişti, Necip Ağa'nın kızıydı. O günden beri başka. (s. 25)

2.1.4. Bağlaçlar

Halliday ve Hasan (1976)'ın *gönderim*, *eksilti*, *değiştirim* ve *sözcüksel bağlaşıklıkla* beraber metinde hem dil bilgisel hem anlamsal bağlar kuran unsurlar arasında değerlendirdikleri (Halliday ve Hasan, 1976, s. 91) *bağlaçlar*; cümle, paragraflar arası ilişkiyi sağlayan, metinsel bütünlüğün tesisinde, biçimsel ve anlamsal açıdan etkili bir dil birimidir. Kullanıldığı bağlama göre çeşitli anlam ilişkileri ile dil birimleri arasında *ekleme*, *zaman*, *karşılaştırma*, *karşıtlık*, *nedensellik*, *özelleştirme*, *koşul* anlam ilişkisi kurarak (İşsever, 1995, s. 86) metnin *bağlaşıklık* hem de *tutarlılığına* hizmet eder. İncelenen metinde bağlaç çeşitliliği ve sayısı sınırlıdır. Tespit edilen bağlaçlar *oysa*, *belki*, *ama*, *sonra* sözcükleridir.

İki cümleyi *karşıtlık* ilgisiyle birbirine bağlayan *ama* bağlacı cümleler arası irtibatı kuran bir *bağlaşıklık* unsurudur.

İkinci taşı gücün bitirdim *ama* bir daha verse gene içecektim. (s. 26)

Metinde zaman anlamsal işlevi ile kullanılan *sonra* bağlacı, cümlelerin bir zaman sıralaması, öncelik sonralık ilgisi ile birbirini takip ettiği durumda kullanılmıştır.

Çayırdaki yatarken sabahları cebime koyduğum ekmeği çıkarır yerdim. *Sonra* kalkar, çocuklar görmesin diye arkalardan dolaşır buraya gelir, ta sığırlar otlaktan dönünceye dek kalırdım. (s. 28)

2.1.5. Zaman, Görünüş, Kip

Metinde yaşananların kronolojik bir sırayla sunumunda, anlatıcının zihninden geçenleri takip ettiğimiz, bir başka konunun aktarıldığı veya geri dönüşlerle okuyucunun yeni bilgilerle beslendiği durumlarda kullanılan ve *zaman*, *görünüş*, *kip* bilgisini sunan ekler, *bağlaşıklığı* destekleyen diğer unsurlardır.

Osman, içinde bulunduğu anı anlatırken çağrışımlarla geçmişte yaşadığı bazı olayları, köydeki rutinleri, hislerini, düşüncelerini, yaptıklarını, yapamadıklarını hikâyeye taşır. Metinde içinde bulunduğu zaman dilimi ile o ana kadar yaşadığı bazı hadiselerin geçişlerle bir arada anlatıldığı görülür.

İlerden, bahçe yanından ardına bir toz bulutu takmış, Necip Ağa'nın motoru *geliyor*. *Eğildim*; yarısına dek içilmiş izmariti alıp cebime *koydum*. Kim atmış bunu bitirmeden? Motoru ağanın yanaşması *sürüyor*. Bakındı şu tabanı yarığın çalımına! *Sırttı*.

— Osman lan, karabaş mı *topluyorsun?* dedi.

Sövdüm. Gâvur sattığı toza boğup *geçti* beni. Yanaşma dönüp *bakmadı*. (s. 23)

-*DI* metinde en sık kullanılan *zaman* *ekidir*. Birincil görevi, konuşma anından önceki zamanı bildirmek olan -*DI eki*, geçmiş zamanın dışında farklı bir zamanı ifade eden işlev ile de

kullanılabilir. *-DI eki* bir bağlamda herhangi bir zarf ya da bir yönlendiriciye ihtiyaç olmaksızın şimdiki anı veren tek ektir. Böyle bir kullanımda gerçek zaman çizgisi üzerinde geçmişten şimdiye geçiş anını ifade eder ve konuşulan anın bilgisini verir. Ekin bu özelliği, şimdiki zaman eki ile birlikte uyum içinde kullanılabilmesini sağlamıştır. *-yor eki* öncelikli olarak konuşma anında yapılan vaka ve durumları ifadede kullanılır. Aynı zamanda ekin konuşma anından önce gerçekleşen vaka ve durumlar için de tercih edilebiliyor olması, metinde zamana dair uyumu tesis etmiştir (Benzer, 2012, s. 155, 156).

Bağlama göre görünüş değeri değişebilen *-DI ekinin* öncelikli *görünüş* özelliği, *bitmişlik*. *Bitmişlik, sürme, görünüş* türüne sahip olan *-yor eki, zaman* ve *görünüş* bakımından birbirini tamamlayacak şekilde metinde kullanılmıştır.

Metinde *-yordu, -AcAktI, -Ar/IrdI* biçimleri ile içinde bulunan andan öncesine gidilir. Bu işlevleriyle ekler, benzerlik arz eder.

-yordu biçimi, içinde bulunulan zamana değil, fiili konuşma anından önce, geçmişte bir müddet devam etmiş, konuşma anında ise *bitmiş* olan vakalara taşır. *Osman*'ın geriye gidişlerinde süren olayların, birtakım hâllerin anlatımında başvurulan ektir.

İlk yaz başıydı. Avlunun ortasına yığılı kışık gübreyi kırdaki zeytinliğe taşıyorduk. Motoru ağanın oğlu sürüyordu. Biz, yanaşmayla, arabayı dolduruyor; zeytinliğe varınca gübreyi ağaçların altına yayıyorduk. “Hafif iş” diyordum kendi kendime. Dönerken Ekrem bize cigara veriyordu. (s. 25)

Metinde sıklığı ikinci sırada olan kuruluş *-Ar/IrdI* biçimidir. *-Ar/IrdI* şeklinde kurulan ve geniş zamanın hikâyesi şeklinde adlandırılan bu biçim, konuşma zamanından önceki zaman dilimine gönderimde bulunur. Bu biçim özellikle geçmişe dönük alışkanlıkları anlatmak için kullanılır (Benzer, 2012, s. 253). Hikâyede *-Ar/Ir eki alışkanlık kipliği*; *-DI eki* ise zaman görevinde kullanılmıştır. *Osman* alışkanlıklarını, anasına, köye dair tekrar eden hâlleri bu biçim üzerinden anlatır.

Yıllar önce bütün boncuklarımı attım. — Osman be, bir dizi deve boncuğuna kandırılmışlar seni ha? *derlerdi*. Bağıra bağıra *ağlardım*. Bana o bir dizi gök boncuğu vereni unuttum. Çocuklar unutmuyorlar. ‘— İstersen veririm sana bunları; ama burda değil. Gel hele!’ demişti. Çok eskiden deve çanlarını duydum mu yerimde *duramazdım*. Anam *bağırırdı*. ‘— Amanın Osmaaan, arkalarından geçme sakın. Deve tepmesi onmaz!’ küçücük bir eşeğin arkasında odun yüklü, ortaları kızıl çizgili, beyaz yörük çuvalları yüklü sıra sıra develer *geçerdi* yoldan. Bizim köyde deve yoktu; dağ köylerinden *gelirlerdi*. (s. 24)

Osman'ın planları, hisleri, isteklerinin yansıtılmasında çekimli fiillerin aldığı biçimler belirleyicidir. Bu eklerden biri olan *-AcAktI* konuşma anından önceki bir vakaya atıfta bulunur, dil kullanıcısının *geçmişe dönük niyetini* bildirir.

Önümüzdeki güne bir sağılır manda *alacaktık*. (s. 24), Hani güzel sağılır manda *alacaktık!* (s. 26) Bütün gün toprakla didişmekten bitkin insanları *uyandıramayacaklardı*. “Yoksa yeniden boncuklarım mı *olacaktı?* (s. 26), İkinci taşı gücün bitirdim ama bir daha verse gene *içecektim*. (s. 26), *Dayanamayacaktım*. (s. 27), Yazmayı öğreseydim gizimi yalnız o *bilecekti*. (s. 28)

Bir olay ya da durum karşısında konuşmacının öznel tavrı, tutumu, duygu, düşünceleri, niyeti *kiplik* aracılığıyla ifade edilir. *Kiplik işaretleyicileri, -DI, -mlş, -AcAk, -Dlr* gibi birer

bağımlı biçimbirim olabileceği gibi *galiba, çabuk, derhal, kesin, eminim ki, farz edelim ki, bence* gibi sözlüksel değeri olan bağımsız biçimbirimler de olabilir (Hirik, 2013, s. 250). Osman ve Hatçe'nin kimliği ile ilgili düzenlemede belirleyici, onların hislerinin, isteklerinin aktarımında araç olan *-A, -sA, (Ø)* biçim birimleri; metnin konu, mesaj ve tutarlılığının şekillenmesinde rol almıştır. Bu aşamada birer *kiplik işaretleyicisi* olan *zaman ekleri*, anlamsal açıdan metne kazandırdıkları düşünüldüğünde büyük yapının da bir parçası olur.

İnsanlar gelip *sorsunlar* istiyordum. -Osman, ne arıyorsun burda?' *desinler.* (s. 27)
Anlatayım, beni tedirgin eden gizin ağırlığını *paylaşayım* onlarla, *yeğınleşsin.* (s. 27)
 Yazı yazmasını *bilsem* kimselere değil, salt ona söyledim. (s. 27), Bir cigara olsa. (s. 31)
Varsın gitsin. Ben de giderim şehire. (s. 32) Boyuna ona bakıyorum. *Konuşsun* istiyorum; *bağırın, sövsün.* (s. 32) *Söylesem.* -*Üzülme sen, aldırma' desem!*
 Diyemiyorum. (s. 32) *Gitse, bir tas su getirse.* (s. 32)

2.2. Sözcüksel Bağlılık (Lexical Cohesion)

Bir metnin bütünlüğünün sağlanmasında dil bilimsel bağıntıların yanında söz varlığı ile ilgili yapılanmadan da bahsedilir. Buna göre birbirleriyle ilişkili *sözcük kadrosu*, cümle dizileri ve paragraflar arasında anlamsal bağlantının kurulup metnin gelişmesine yardım eder. Metni inşasında etkin, çizgiselliğini, anlamsal sürekliliğini tesis eden bu *sözcük ağı, bağlantılığı* tesis ederken metnin *konusu* ve *mesajının* şekillenmesinde de belirleyicidir. *Sözcüksel bağlantılık* bir konu etrafında birleşen sözcükler ile tesis edilir ve bu sözcük kadrosu metinde *bir sözcük, sözcük grubu, cümlenin hiç değiştirilmeden tekrarından; eş-yakın, karşıt anlamlı ve aynı kökten türemiş sözcüklerden, aynı bilgi alanına ait* ve metne özgü ancak *kişisel çağrışımlar* neticesinde bir araya gelmiş sözcüklerden oluşur.⁶ *Tutku* adlı hikâyede *sözcüksel bağlantılığı* kuran anlamca ilişkili kelime kadrosu şu şekilde tespit edilmiştir.

Köy, köylü, muhtar, heyet odası; gübre, kışık gübre, gübre yığını, gübre atma; zeytinlik, kır, pamuk tarlası, pamuk çapası, pamuk deposu, çapa, üzüm kesme, pamuk toplama, bağ boğazı belleme, tütün, tütün ek-, dayıbaşı; motor yıkama, çuval kollaşma, dirgen, sığırlar, otlak; Osman, kör karının piçi, Kör Fadime'nin piçi, namıssız, piç, tabanı yarık, gidinin delisi, kaçık, yalnız, yalnızlık; deve, deve çanları, deve tepmesi, deve damları, deve boncuğu, boncuk, boncuklar, gök boncuklar, maviyle karışık acıma; "Osman oscuk, gözü boncuk", Osman aşçı, pis karabaşçı', çocuklar; yoksul, cigara, hazır cigara, izmarit; Fadime kadın, Fadimaba, ilen-, ağla-, yitik göz, çapaklan-; Hatçe, Ağa'nın kızı, kancık; ağa, Kerim Ağa, Necip Ağa, Ağa oğlu, Ekrem; yanaşma, ağanın yanaşması; zengin, para, körüklü çizmeler, motor, Avrupa kiremitli saya damı.

⁶ Halliday ve Hasan (1976), *sözcüksel bağlantılığı* sağlayan birbirleriyle ilişki kelime kadrosunu iki temel başlık altında -tekrarlar ve eşdizimlilik (reiteration-collocation)- değerlendirir. Bu tasnifte yer alan birimlerden ilki *tekrarlar; aynı kelimenin tekrarı* (the same world), *eş veya yakın anlamlı kelimelerin tekrarı* (a synonym or near-synonym), *kelimenin üst anlamlısının tekrarı* (a süper ordinate), *genel anlamlı bir kelimenin tekrarı* (a general word) başlıklarından oluşur (Halliday ve Hasan, 1976, s. 279). Bir diğer *sözcüksel bağlantılık* birimi *eşdizimlilik* (collocation). Her sözcük bir ilgi ile bağlı olduğu sözcük kümesinin parçasıdır ve metinde bu şekilde bir araya gelmiş sözcüklerden oluşan küme, metinde *bağlılık* bir yapının kurulmasına yardımcı olur. Bu *sözcük kadrosu* aynı zamanda metnin türü, konusu ve mesajının tespitinde dil kullanıcısına bilgi verir (Halliday ve Hasan, 1976, s. 279). *Bağlılığa* hizmet eden unsurlar arasında sözcükler arası ilişkilere de yer veren Beaugrande ve Dressler, bu çerçevede bağlantılığa katkı sağlayan unsurları; *sözcüklerin doğrudan yinelenmesi* (recurrence), *bir yapının aynı ya da benzer şekilde tekrarı* (paralelism), *bir ögeyi farklı sözcük türünde kullanma* (partial recurrence), *bir içeriğin farklı bir anlatım biçimiyle tekrarı* (paraphrase) şeklinde sıralar (Beaugrande, Dressler, 1981, s. 37).

2.2.1. Aynı Sözcük, Sözcük Öbeği, Cümlelerin Tekrarı

Sözcüksel bağlaşıklık sağlayan biçimlerden biri olan *tekrarlar*, metni oluşturan birimler arasında bağlantının kurulması, sürekliliğin tesisinde, akıcı, kalıcı bir anlatımın sağlanmasında önemli bir araçtır (Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 69). Metindeki tek bir sözcüğün, sözcük öbeğinin ya da bir cümlelerin, metnin muhtelif yerlerinde hiç değiştirilmeden metnin bütünlüğüne katkı sunacak şekilde kullanılması, cümleler arası ilişkilerin kurulmasını sağlar. Sözlü anlatımda ifadenin kısa süreli oluşu, yüzeydeki metnin hızlı kaybı, yinelemeyi yaygın kılar. Metin üretimi için daha fazla kaynak ve zaman mevcut olduğunda, yineleme daha sınırlı bir hâl alır (Beaugrande ve Dressler, 1981).

Çocukların metnin kahramanı *Osman*'ı gördüklerinde onun için söyledikleri, metinde tekrar eden *Osman oscuk, gözü boncuk* ifadesi, *Osman* ile ilgili anlamı destekleyen *bağlaşıklık* unsurlarıdır. Çocukların ona karşı olan tavır ve ifadelerinin sonucu *Osman*, çocuklar ile ilgili düşüncelerini farklı sayfalarda iki kez tekrar ettiği *Çocukları sevmiyorum* cümlesi ile ifade eder. *Osman, Hatçe, cigara, izmarit, karabaş, boncuk, gök boncuklar, Evde yalnız. Şimdi evde yalnız. Şimdi o evde yalnız. Bir cigara olsa!* sözcük ve cümle tekrarları, metnin devamlılığına katkısı olan birer *bağlaşıklık* unsurudur.

2.2.2. Aynı Çağrışım Alanına Ait Kelimelerin Kullanılması⁷

Bir göstergenin bir başka gösterge ve anlamı çağrıştırması şeklinde tanımlanan *çağrışım*, kavramları çevreleyen ve onlarla sürekli bir ilişki içinde bulunan komşu kavramlarla bir anlam alanı oluşturur (Karaağaç, 2013, s. 206). *Çağrışım alanı* dereceli bir şekilde yakından uzağa doğru şekillenen anlam ilişkileri ile kurulur. *Harman* kelimesi duyulduğunda ya da okunduğunda zihinde *buğday yığınları, döven, döveni çeken hayvan, onları güden insan* ve *sarı* renginin canlanması; *savaş* kelimesinin *silahlar, bombardımanlar, yaralılar, ölümler, yıkıntılar* kelimeleri ile birlikte düşünülebilmesi bu sebeptir (Aksan, 1999, s. 52).

2.2.2.1. Eş-Yakın, Karşıt Anamlı Sözcüklerin Kullanımı

Eş-yakın, karşıt anlamlı kelimeler, metnin mesajının inşasında birlikte hareket ettiklerinde bir *bağlaşıklık unsuru* olarak değerlendirilir.

Hikâyenin merkezinde yer alan iki kahraman *Osman* ve *Hatçe* ile ilgili tanımlamalar arasında bulunan *yoksul* ve *zengin* kelimeleri, metnin *bağlaşıklık* yapısına katkı sağlar.

Pamuk tarlasında anama sataşmış. İşin iş Fadime! Oğlun zengin yerden gelin
getirecekmış sana, 'Anam ilenirmiş. (s. 27) Önce anam başladı bağırmağa Muhtaaar!
Yoksulsak ölelim mi? (s. 29)

⁷ Subaşı Uzun, *tekrarın* dışında diğer bir sözcüksel bağlaşıklık unsuru olarak değerlendirdiği *eş dizimliliği* çalışmasında *aynı kavram alanından sözcüklerin kullanımı* başlığıyla vermiştir (Subaşı Uzun, 1995, s. 64). *Bağlaşıklık* unsurlarının tasnifinde Uzun'dan faydalanan Parlak (2009) da *collocationa*, *aynı kavram alanından sözcüklerin kullanımı* adıyla yer vermiştir. Coşkun (2005) ve Başusta (2009)'nın çalışmalarında ise *aynı kavram alanından kelime kullanımı* ile *eş dizimlilik* kavramları birlikte yer almıştır. Balyemez (2011), *aynı kavram alanından kelime kullanımı* başlığını eksik, *eş dizimliliği* (*collocation*) ise yanlış bir adlandırma olarak değerlendirmiştir. Bunların yerine kavram alanını da içinde barındıran, bu alanı kapsayan bir terim olarak tanımladığı *çağrışım alanı* teriminden hareketle *aynı çağrışım alanından kelime kullanma* ifadesini önermiştir. *Collocation*, Güllü (1994), *birliktelilik* (*eş dizimlilik*); Karataş (2008), *eş dizimlilik*; Taşgüzel (2004), *eş dizimlilik/eş dizimsel örüntüleme*; Adalar (2005), *eş dizimlilik*; Özyıldırım (1999), *eş dizimlilik*; Dilidüzgün (2008) *eş dizimsel örüntüleme* başlığıyla ele almıştır.

2.2.2.2. Aynı Kökten Sözcüklerin Kullanımı

Aynı kökten türemiş kelimelerin metnin bütünlüğü, konu sürekliliğini sağlayacak şekilde kullanılması *bağlaşıklıkla* ilişkilidir.

Korku, kork-, korkut-; su, susuzluk, susa-; gül-, gülüş, gülüşe bağrışa sözcükleri metnin bağlaşıklık bir yapı kazanmasında, dâhil olduğu kelime kadrosu içerisinde diğer *sözcüksel bağlaşıklık* unsurları ile birlikte metnin bütünlüğüne hizmet eder.

Şuracıkta, öyle yakın! Bacakları! Etime dikenler batıyor gibiydi. Birden utançla karışık bir *korkuya* tutuldum. (s. 31)

Osman'ın Hatçe'yi gizlice izlemesi sonucu aklına gelen düşünceler, örtük bir anlatımla sunulmuş, tutulduğu *korku* metnin devamında *kısmen tekrar* ile bir bağlaşıklık görevi kazanmıştır.

Bağırمامıştı işte! Şuracıkta, öyle yakın! Bacakları!.. Etime dikenler batıyor gibiydi. Birden utançla karışık bir *korkuya* tutuldum. (s. 31), Bir daha saya damına çıkmadım. *Korkuyorum* (s. 31), Geceleri odasında yalnız olduğunu bilmek *korkutuyor* beni. (s. 31), Telaşla bir daha el etti. Başı açık. İçimde bir *korku*, yürürken göğsüm daralırdalıveriyor. (s. 31)

2.2.2.3. Aynı Bilgi Alanından Kelimelerin Kullanımı

Zihnin dünyadaki nesnelere sınıflandırıp onları genel bir kavram başlığı altında depolama yeteneği (Aksan, 1999, s. 40), dile dair birtakım meseleleri anlama, çözme fırsatı sunar. Metinler de birbirleriyle ilişkili, bir anlam alanının üyesi kelimelerin bir konu paralelinde bir araya geldiği iletişim birimleridir. Farklı açılardan birbirleriyle ilişkili, aynı bilgi alanının üyeleri olan kelimeler, metin bağlamında bir *bağlaşıklık* unsuru olup metnin bütünlüğünü sağlamada rol alırlar. Bilgi alanına ait kelimeler arasındaki anlamsal bağ; *parça-bütün, parça-parça ilişkisi; aynı dizinin içinde yer alan kelimeler arasındaki düzenli ilişki, aralarında hiçbir sistematik bağ olmamasına rağmen kapsayıcı bir anlam ilgisi ile birbirine bağlanan kelimeler arasındaki ilişki* ya da *genel bir sınıfın içinde yer almış kelimelerin arasında var olan bir üst-alt anlam ilişkisi* şeklinde gerçekleşebilir. *Tutku* adlı hikâyede metnin bütünlüğüne hizmet eden aynı bilgi alanından kelimeler şu şekildedir:

Köy, köylü, muhtar, heyet odası; gübre, kışık gübre, gübre yığını, gübre atma; pamuk tarlası, pamuk çapası, pamuk deposu, pamuk toplama; üzüm kesme, bağ boğazı belleme, tütün, tütün ek-, zeytinlik, kır; çapa, dirgen, motor; kır, otlak, sığırlar; ağa, yanaşma; hazır cigara, cigara, izmarit, karabaş; deve, deve çanları, deve tepmesi, deve damları, deve boncuğu, boncuk.

2.2.2.4. Kişisel Çağrışımlara Dayalı Sözcüksel Bağlaşıklık Unsurları

Aralarında düzenli bir ilişkiden bahsedilen kelimelerin yanında sistematik bir bağ kurulamayan ve metnin sunduğu bağlam doğrultusunda ancak bir arada düşünülebilen kelimeler de sözcüksel bağlaşıklığın bir parçasıdır (Stotsky, 1983, s. 438-439). Bireyin kişisel çağrışımları ile bir araya gelip anlamca ilişkili olarak değerlendirilen kelimelerin metin bağlamının dışında ilişkili olarak değerlendirilmesi ve metne hâkim olmayan birinin de bu kelimeler arasında ilişki kurması mümkün değildir.

Hikâyede kahramanın zihninden geçenler *çağrışımsal* bir sırayla birbirini takip eder. Topladığı *izmaritlerin tütünlerinden sarıp yaktığı cigarası* epeydir ona *hazır cigara* içmediğini hatırlatır. *Hazır cigara* alamamasını, *anasının paraları saklamasıyla* açıklar. Bu düşüncelerin

ortasında *anasının* Hatçe ve kendisi ile ilgili şikâyetleri sıralanır. Sonrasında bu ilişki, Osman'ın şikâyetler içerisinde *sağılır manda* ile ilgili olanı düşüncesini ifade eden "İstemiyorum." cümlesi ile biter. *İzmaritten paraya, paradan ana* kelimesine, *ana* kelimesinden kahramanın *sağılır manda* ile ilgili düşüncesine kadar olan *çağrışımsal ilişki, bağlaşıklık*ın inşasına yardımcıdır.

Cebimden birkaç *izmarit* çıkarıp tütünlerini el kadar bir gazete kâğıdına yaydım, sardım; dudaklarıma kısırdım. Kavı, düven taşı, kırık ege demirini çıkardım, çaktım. Kav geç yandı. İlk nefes kötü, öğürtücü ama insan alışıyor. Çoktandır *hazır cigara* içtiğim yok. Nerelere koyuyor *paraları anam*, bulamıyorum. '—*Komşular! Yaktı boyu devrilesi kancık bizi, yaktı!*' Bakandı oğluma. *Osmaan, aklını başına devşir. İş günleri bunlar oğul, niye çalışmıyorsun? Hangi güzel sağılır manda alacaktık!*' içimde bir eziklik duyuyorum. Yıllardır anamla hep bu *sağılır mandayı* düşünürdük. İstemiyorum. (s. 25)

Osman, Hatçe'nin *mavi ile karışık bir acımaya sahip* gözlerini önceden sahip olduğu *gök boncuklarına* benzetir. Hatçe'nin gözleri ile *gök boncuklar* arasında kurulan ilişki Osman'a kandırıldığı, istismara uğradığı, boncuklarını attığı zamanı hatırlatsa da onu yeniden mutlu edecek bir umudun kaynağı olmuştur. *Gözler* ile *deve boncukları* arasındaki çağrışımsal ilişki, kelimelerin anlamsal yükü; Osman'ın hisleri, yaşadıkları ile şekillenmiştir.

Gözlerinde şimdiye dek görmediğim *acıyan bir bakış* vardı. Ya anaminkiler? Öylesi değildi onlar. Bunlardaki acımaya bir başka, bir anlatamayacağım şey karışıktı; *maviyle karışık acıma*. *Gök boncuklarım* vardı benim. Çömleğe elimi sokar, bir avuç çıkarırdım. Şu bana bakan *gözler* gibiydi benim *boncuklarım*. Atmıştım. Bir dizi *deve boncuğuna...* Yoksa yeniden *boncuklarım* mı olacaktı? (s. 26)

3. Büyük Yapı / Tutarlılık (Coherence)

Bir yapının teşekkülünde art arda gelen cümle dizileri birbirlerine gramatikal, sözcüksel bağlarla bağlanırken diğer taraftan okuyucu, zihninde metnin anlamsal bütünlüğüne dair tahminlerde bulunur. İnsanın amaçlanan hisleri keşfetme ve belirsizlikleri ortadan kaldırma veya çözmeye yeteneği, iletişimin en şartı ve karmaşık süreçlerinden biridir (Beaugrande ve Dressler, 1981, s. 53). Cümleler dizisinin metin olarak algılanmasında esas, temel ölçütlerden biri olan *tutarlılığa* dair işaretler yüzeysel yapıdan izlenebilir. *Tutarlılık* görünümleri metin düzeyinde iki şekilde gerçekleşir. Metindeki her bir cümlenin önceki cümle ya da cümlelerle ilişkili olması hâli, *bölümsel tutarlılık (local coherence)*; metni ören mantıksal, anlamsal ilişkiler ağı ise *bütüncül tutarlılık (global coherence)* (van Dijk, 1985, s. 109) olarak adlandırılır.

3.1. Bölümsel Tutarlılık (Local Coherence)

Cümleler arasında *tutarlılık* ilişkisi kurmak, cümle sınırlarını ötesine geçildiğinde dil kullanıcısının çözmesi gereken ilk sorundur. Bu aşamada temel izleme stratejisi, cümlelerin diğer cümlelere *tutarlılık* ilişkisi ile bağlandığı varsayımdır. Cümle dizilerini, kurduğu bağ ile birbirine bağlayan dil kullanıcısı, neyi inşa ettiğini de biliyor olmalıdır. Okur/dinleyici cümleleri *tutarlılık* ilişkisi ile birbirine bağlarken sahip olduğu dünya bilgisi ile de bir resim çizer. İlk resim kendi deneyimleri ile ilişkili zihin haritasındakine benzer bir resimdir. Metin ilerledikçe *bütüncül tutarlılık*, okuyucu/dinleyicinin zihninde *bölümsel tutarlılık* ilişkilerini yeniden düzenleyebilir. Bir olay ya da eylemin bir önceki ile ilişkili olup olmadığını bilebilmek için bu tür olay ve eylemlerin, dünyada ne tür olası ilişkiler kurduğunun biliniyor olması gerekir. Bu aşamada *bölümsel tutarlılık* içinde iki tür *tutarlılık* ilişkisinden bahsedilebilir (van Dijk, 1985, s. 39, 40). *Neden* ve *sonuç* gibi

bir koşul ile birbirine bağlanmış olguların dizisini gösteren *koşullu tutarlılık* (conditional coherence), bir önermenin önceki bir önermeye *tanımlama*, *açıklama*, *örnek*, *karşılaştırma*, *karşıtlık* veya *genelleme* anlamları ile bağlandığı *işlevsel tutarlılık* (functional coherence) (van Dijk, 1985, s. 110). *Tutarlılığa* bağlı ilişkiler ağının çözümlenmesi metnin soyut, mantıksal yapısını görünür kılar. Metinlerdeki *tutarlılık* görünüşleri farklı çalışmalarda benzer başlıklar ile sunulmuş⁸ ve incelenen metne göre çeşitlendiği gözlenmiştir. *Neden-sonuç*, *tanımlama*, *açıklama*, *örneklendirme*, *karşılaştırma*, *karşıtlık* veya *özelleştirme-genelleme* başlıkları ile kurulan *bölümsel tutarlılık* ilişkileri, ardışık cümlelerin ötesinde daha büyük dil birliklerinin *tutarlılık* bağının inşasında etkilidir. İncelenen metinde *tutarlılık görünüşleri* şu şekildedir.

3.1.1. Neden Sonuç İlişkisi

Metindeki kişilerin düşünce, davranış, tepkilerinin değişiminde; ifade edilen olay ve durumların gelişiminde belirleyici olan nedenler ile sonuçları arasındaki tamamlayıcı ilişki, *tutarlılığın* sağlanmasında, metnin bir yapı olarak inşasında belirleyicidir.

Çocukların *Boncuk*, *boncuk!*, *Osman oscuk*, *gözü boncuk*. diye sataşmaları, köylülerin ona *Boncuk* diye hitap etmeleri *köylünün* bildiği, *gülerek* anlattıkları Osman'ın yıllar önce yaşadığı bir olay ile ilgilidir. Osman'ın *çocukları sevmemesinin* -*Çocukları sevmiyorum.*- nedeni de unutmaya çalıştığı bu hadiseyi ona sürekli hatırlatmalarındandır. *Deve çanlarını* duyduğunda yerinde duramayan Osman, develerin boynundaki bir dizi *gök boncuk* vaadiyle kandırılır. '— *İstersen veririm sana bunları; ama burda değil. Gel hele!*' demişti. sözü Osman'ın içinde bulunduğu, metinde çizilen durumun izahlarından biridir.

Osman için elinden su içene kadar Necip Ağa'nın kızı *Hatçe*'nin diğer köylülerden, Necip Ağa'nın avlusunun köydeki diğer avlulardan farkı yoktur. Kendisine su verirken gördüğü *Hatçe*'nin gözlerindeki *maviyle karışık acıma*, *Osman*'a başına gelen hadiseden sonra attığı *gök boncuklarını* hatırlatır. *Şu bana bakan gözler gibiydi benim boncuklarım. Yoksa yeniden boncuklarım mı olacaktı?* Bu karşılaşma, hikâyede bundan sonra yaşanacak ve *Osman*'ın ağzından anlatılacakların *sebebi* olur.

Tarladayken aklına *Hatçe* geldiğinde *Osman* çalışmayı bırakıp tarlanın ortasında dikilip kalır. *Aklıma Hatçe geldi mi tarlanın ortasında dikilip kalıyorum.* Diğer çalışanlar onu *dayıbaşına*

⁸ *Tutarlılık* görünüşleri farklı incelemelerde benzer başlıklar altında ele alınmıştır. Metni oluşturan dizilerin sahip olduğu yapısal ilişkileri ortaya koyan ve bir metnin tutarlılığına dair açıklamalar sunan çalışmalardan biri *retorik yapı teorisi*dir. Tutarlı bir görünüm sunan retorik yapı teorisindeki ilişki kümeleri şu şekildedir: kanıt, antitez, durum, çözüm olma, detaylandırma, etkinleştirme, motivasyon, istemli neden, irade dışı neden, istemli sonuç, istemsiz sonuç, amaç, durum, yorumlama, değerlendirme, yeniden ifade etme, özet (Mann vd., 1989, s.18). Kehler (2022), tutarlılığı; benzerlik ilişkisi (koşutluk, karşıtlık, genelleme, örneklendirme, ayrıntılandırma), neden-etki ilişkisi (sonuç, açıklama, engelin reddi, beklentiye uymama), bitişiklik ilişkisi (durum) (Kehler 2002'den akt. İşeri ve Çapan Tekin, 2022, s. 1522) olmak üzere üç temel başlıkta sunar. Subaşı Uzun (1995), tutarlılık görünüşlerini 1. Özelleştirme Bağlantısı 2. Neden-Sonuç Bağlantısı 3. Neden Bağlantısı 4. Zaman Bağlantısı 5. Karşılaştırma Bağlantısı 6. Karşıtlık Bağlantısı başlıkları ile verir (Subaşı Uzun, 1995, s.113-135). Karataş (2008), *Söylemin Tutarlılık Bağlantıları* başlığı ile 1. Sebeplilik Bağlantısı 2. Açıklama Bağlantısı 3. Özetleme ve Ayrıntılı Anlatım Bağlantısı 4. Özelleştirme ve Genelleştirme Bağlantısı 5. Karşılaştırma Bağlantısı şeklinde tasnifi verir (Karataş, 2008, s.116-117). Balyemez; *Anlam ve Mantık İlişkileri* başlığı altında 1. Neden - Sonuç Bağlantısı, 2. Amaç - Sonuç Bağlantısı, 3. Özelleştirme Bağlantısı, 4. Koşul Bağlantısı, 5. Karşılaştırma Bağlantısı şeklinde sunar (Balyemez, 2011, s.271-294). Murat Lüleci, tutarlılık ilişkilerini şu şekilde ifade eder. 1. Özelleştirme, 2. Genelleştirme, 3. Nedensellik, 4. Karşıtlık, 5. Karşılaştırma (Lüleci, 2018, s.48).

şikâyet ederler. *Osman*'ı artık işe çağırmazlar, hikâyede bunun sebebinin *Hatçe*'ye olan ilgisi sonrası *Osman*'ın davranışlarındaki değişiklik olduğu anlaşılmaktadır.

Osman, *Hatçe*'yi görmek için onun evinin civarında dolaşır. İşsiz kalması sonrası da bütün vaktini karaağacın dibinde oturup onu görme umuduyla *boyasız tahtadan, büyük sokak kapısına* bakarak geçirmeye başlar. Yaşadığı *yalnızlık* ile hislerini, oradan geçen köylülerle paylaşır. Köylülerin alay konusu olur. *Gülerler*, *Osman*'a ve anasına sataşır. *Hatçe* her gördüğünde öfke içerisinde karaağacın dibinde oturan *Osman*'a hakaretler eder; çocuklar, *Osman oscuk, gözü boooncuk!* sözleriyle onu oradan kaçırmaya çalışır. Ağa oğlu Ekrem, *Osman*'ı döverek oradan uzaklaştırmaya çalışır. Bütün bu yaşananlar, *Osman*'ın *Hatçe*'ye olan ilgisi ile gelişir.

3.1.2. Karşılaştırma İlişkisi

Karşılaştırma, metinde bir olayın öncesi ile sonrasında kişi ve nesnelere üzerinde ortaya çıkan farkların, yaşanan değişikliklerin gösterilmesiyle ilgilidir.

Okuyucu, *Osman*'ın heyet odasına gitmeden önce ve gittikten sonra yaşananları birbirinden ayırır. *Osman*'ın anası ile heyet odasına gidişi sonrası yaşananların seyri değişir. Köylülerin, çocukların, anasının hatta *Hatçe*'nin davranışları farklılık arz eder. Başlangıçta *Hatçe*'ye tutulan *Osman*, karaağacın altında onu görebilmek için beklemeye başlar ve neden orada beklediğini de oradan geçenler vasıtasıyla bütün köye duyurur. Köylü için bu, mizah malzemesi olur, hem *Osman* hem de anası ile alay ederler. *Osman*'ın evlerinin önünden gitmemesi, bütün köylüye bunu *Hatçe*'yi görmek için yaptığını ilan etmesi; *Hatçe*'yi öfkelenir, her gördüğünde hakaretlerle *Osman*'ın oradan gitmesini ister. Çocuklar da orada taş, toprak atıp *Osman oscuk, gözü boooncuk!* diyerek *Osman*'ı rahat bırakmazlar. Ağa'nın oğlu Ekrem orada beklediği için *Osman*'ı döver. Heyet odasına gidilen günün sonrasında ise köylülerin, çocukların davranışlarında değişiklikler gözlenir. Köylü, anası, *Hatçe*, Ağa'nın oğlu *Osman*'ı döven Ekrem, herkes *Osman*'ın bu hâline artık alışmıştır. *Osman oscuk, gözü boncuk, Osman aşçı, pis karabaşçı* gibi sözlerle *Osman*'ı korkutan, sınırlendiren çocuklar da ortalıkta yoktur. *Osman* sanki yokmuş gibi davranırlar, oradan geçenler *Osman*'a bakmaz bile. *Osman*'ın varlığına alışamayan bir tek *Hatçe*'dir ama o da *eskisi gibi sövüp saymayı* bırakmıştır. *Osman*, bu değişikliği *Alışmıştırlar*. cümlesi ile izah eder.

Alışmıştırlar. Bu dümdüz ovada her şeye alıştıkları gibi bana da alıştılar. Anam da... Arada '-Uyyy öksüzüm! Yaktı bizi; yaktı' diyordu ya pek aldırıldığı yoktu. Artık çocuklar da gelmiyordu buraya. Öyle rahatım ki, öğleyin ayrılmıyayım diye ekmeğimi yanımda getiriyordum; gün devriliş karaağaçların gölgesi uzayınca, güneş vuruncaya değin burada kalıyorum. Susamasam, çişim gelmese hiç kalkmıyacam yerimden. (s. 30)

3.1.3. Karşıtlık İlişkisi

Mesajın inşasında metin bağlamında birbirlerinden farklı özelliklerle tanımlanıp konumlandırılan birimler arasında kurulan *çatışma* ilişkisi, metnin *tutarlılığına* hizmet eder.

Hikâyenin bir tarafında kusurları ile ön plana çıkan, aşağılanan, alay edilen *Osman* ve anası varken diğer tarafta zenginliği, Ağa'nın kızı oluşu ile *Hatçe* vardır. *Osman* ve Fadime kadın; köyde yaşayan, *sağlır bir manda* hayalleri kuran, bir *yoksul* ana oğuldur. Hikâyeye kahramanı *Osman*, parası olmadığından *hazır cigara* alamaz onun yerine yere atılmış *izmaritleri* toplayıp onları sarar. Köyde hangi iş olsa yapar. *Osman* yıllar önce çok sevdiği *gök boncuklarla* kandırılır

istismara uğramıştır. Çocuklar *Osman oscuk*, *gözü boncuk* sözleri ile köylü de birtakım farklı ifadelerle bu durumu ona sürekli hatırlatır. Öğrenme zorluğu çeker, onu okulda istemediklerinden okuldan ayrılır. *Osman*'ın anası ağa evlerinde bayram badanasına; tarlaya, çapaya, üzüm kesmeye, pamuk toplamaya gider. Yaşananlar karşısında sürekli ilenen Fadime Kadın'ın bir gözü yitiktir ve o *ağladıkça çapaklanır*.

Osman'ın bir *tutku* ile bağlandığı *Hatçe*, Necip Ağa'nın kızıdır. Anası ona bulaşık bile yıkatmaz. Ailesinin güç ve *zenginliği*, metinde ağanın *motoru*, ağanın oğlu Ekrem'in *körüklü çizmeleri*, *saya damının Avrupa kiremitli oluşu*, *Osman*'ın Ekrem tarafından dövülmesi sonrası heyet odasından çıkarken Fadime Kadın'ın -Ağa oğlu elbet, tatlıya bağlanacak elbet! deyişleri ile okuyucuya aktarılır. Böylece hikâyede bir tarafta güç ve *zenginliğin* sembolleri diğer tarafta *yoksul*, güçsüz, kusurlu kahramanların varlığı ile bir *çatışma* ortamı inşa edilir.

3.1.4. Özelleştirme İlişkisi

Tutarlılık yapısının oluşturulmasında en çok başvurulan bağlantılardan biri olan *özelleştirme* ilişkisi (Subaşı Uzun, 1995, s. 113), metinde bir olay, durum, kişi, nesne ve kavramın ya da onlarla ilişkili farklı hususiyetlerinin ayrıntıları ile verilmesi durumudur. *Özelleştirme*, unsurun okuyucunun zihninde belirginleşmesini sağladığı gibi metnin diğer güçlü birimlerinin ve mesajının anlaşılmasına da yardımcıdır.

Osman, *Hatçe*'nin bakışlarını açıklamaya çalışır. *Anasının*kiler ile karşılaştırır fakat aynı değildir. Bu *maviyle karışık acıma* ona *gök boncuklarını* anımsatır. *Hatçe*'nin gözlerini, atmış olduğu *boncuklarına* benzetir. *Hatçe*'nin bakışı ile ilgili yaptığı açıklama ve *boncuklarla* kurduğu ilişki, *Osman*'ın daha sonraki davranışlarını açıklamada yardımcı olacaktır.

Gözlerinde şimdiye dek görmediğim *acıyan bir bakış* vardı. Ya anamınkiler? Öylesi değildi onlar. Bunlardaki acımaya bir başka, bir anlatamayacağım şey karışıktı; *maviyle karışık acıma*. Gök boncuklarım vardı benim. Çömleğe elimi sokar, bir avuç çıkarırdım. Şu bana bakan *gözler* gibiydi benim boncuklarım. Atmıştım. Bir dizi deve boncuğuna... Yoksa yeniden boncuklarım mı olacaktı? (s. 26)

Metinde aktarılan bir husus, gücünü ilişkili diğer unsurlarla oluşturduğu bağlamdan alır. *Osman*'ın okul hayatı ile ilgili verilen ayrıntılar, okuyucunun onun bilişsel düzeyi ile ilgili çıkarımda bulunmasına ve nihayetinde diğer tanımlayıcılarla birlikte *Osman* ile ilgili bir kanaate varmasına yardımcı olur.

Yazmayı öğrenseydim gizimi yalnız o bilecekti. Neden başka çocuklar öğreniyordu da ben öğrenemiyordum? Bir 'A'yı bilirdim, bir de 'O'yu. Bu 'A' derdim. Bütün kış yağmurda unutulmuş da basamakları çürüyüp dökülmüş, nasılsa bir tek orta basamağı kalmış eski bir zeytin merdivenini andırırdı. Bu da 'O'. Tekerlek başlığının demir çemberine benzerdi. İki yıl gitmişim okula. Bir gün başöğretmen anamı çağırtmış. Anam elimi tuttu, okuldan çıktık. Eve varınca, —Boyu devrilesiler, dedi, istemiyolar seni. Uyyy öksüzüm benim, uyyy! (s. 28)

3.1.5. Bitişiklik İlişkisi

Diğer *tutarlılık* görünümünden farklı art arda dizili, birbirini takip eden olaylar dizisi, bir *tutarlılık* görünümü kurar. Bir durumun beraberinde bir başka durumu getirmesi, alıcının zihninde oluşan *senaryo*, kurulan bağın kaynağıdır. Alıcının deneyimi ve dünya bilgisi metinde

kurulan bu *tutarlılık* ilişkisini çözer. Ayrıca zamansal ilerleme kavramı, *bitişiklik* ilişkisinin açıklanmasına yardımcı olur (Kehler, 2002, akt. İşeri ve Çapan Tekin, 2022, s. 1522).

İlk yaz başıydı. Avlunun ortasına yığılı kışlık gübreyi kırdaki zeytinliğe taşıyorduk. Motoru ağanın oğlu sürüyordu. Biz, yanaşmayla, arabayı dolduruyor; zeytinliğe varınca gübreyi ağaçların altına yayıyorduk. “Hafif iş” diyordum kendi kendime. Dönerken Ekrem bize cigara veriyordu. Üçüncü seferden dönüşte Ekrem’i yemeğe çağırdılar. Bize de bir sini getirdi. Oturduk. Yedik. ‘Üfür lan burnunu’ demişti yanaşma. Üfürmüştüm. Kalktık. Gübre yığnında eşinen tavuklar kaçıştılar. Dirgeni doldurup arabaya savurdum. (s. 25)

Art arda ve aynı anda yaşanan olayların bir kurguyla sunulması ve belli bir zaman diliminde sırayla gerçekleşiyor olması *tutarlı* bir yapı ortaya koyar. *Gübreyi zeytinliğe taşımak, arabanın doldurulması, gübrenin ağaçların altına yayılması, dönüşte Ekrem’in cigara vermesi, Ekrem’in yemeğe çağrılması, sini getirilmesi, sofraya oturulması ve yemek yenmesi* fiillerinin sırayla gerçekleşiyor olması, *bitişiklik* ilişkisini örneklendirir. Metinde sunulan birbirini takip eden cümle dizileri ile alıcının zihninde bir senaryo şekillenir. Bu bağın kurulmasında okuyanın dünya bilgisi ve deneyimi belirleyici olur.

3.2. Bütüncül Tutarlılık (Global Coherence)

Yeni bilgiler ve bir *tutarlılık* ilişkisi ile bir araya getirilmiş cümleler, *bütüncül tutarlılığın* kurduğu kavram alanlarının içinde değerlendirilir. Metindeki her bir unsuru ağı parçası yapan yapı, *bütüncül tutarlılık* olarak tanımlanır (van Dijk, 1985, s. 115). *Bütüncül tutarlılık*, karmaşık bir yapıya sahiptir ve onu tamamlayıcı birçok alt başlıktan bahsedilebilir. Metnin içeriğine kısıtlamalar getiren *şematik yapısı*, semantik içeriğin yönünü kısmen önceden belirleyen *retorik yapılar*, pasajın ne hakkında olduğunu ifade veya işaret eden *tematik cümleler*, *anahtar kelimeler*; *metnin başlığı*, *konusu*, *özeti*, benzer durumlara sahip *hafızadaki önceki metinlerden bilgiler*, *okuyucunun söylemin muhtemel konusuna ilişkin beklentileri*, *bütüncül tutarlığı* belirleyen unsurlardır (van Dijk, 1985, s. 44- 45).⁹

3.2.1. İşlev

Metinlerin temel iletişim işlevi; sunulma biçimi, içerik ve türüne göre çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Buna göre metinler; bilgi vermek, düşündürmek, bir olayı anlatmak, eğlendirmek, heyecanlandırmak; belli tutum ve düşünce gelişimi, değişimi sağlamak; betimlemek, kanıtlamak, eleştirmek, bir öneride bulunmak gibi sahip olduğu iletişimsel işlevlerle okuyucu/dinleyici ile buluşur (Dilidüzgün, 2017, s. 77).

Hikâyede; köylüler, köydeki çocuklar, bir tutku ile bağlandığı ağanın kızı *Hatçe* tarafından dalga geçilen, aşağılanan, istismara uğramış *Osman*, anasıyla yaşayan yoksul bir köylüdür. Köy hayatı, köylü, *zengin* ve güçlü olanın *yoksul* üzerindeki tesiri; zayıf, kusurlu olanın karşısında güçlünün tahakkümü, acımasızlığı betimlenip eleştirilmiş, okuyucunun bu çerçevede bazı meseleleri düşünmesi istenmiştir.

⁹ *Tutarlılık* ölçütü (coherence) van Dijk’ın bütüncül tutarlılık (global coherence) kapsamında sunduğu alt başlıklar, bazı çalışmalarda metnin *büyük ölçekli yapısı*, *bağdaşıklık* kavramları ile karşılanmıştır (Dilidüzgün, 2017, s. 67-93; Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 183-251).

3.2.2. Başlık

Büyük yapı, metinde birtakım cümlelerle ifade edilebilir. *Başlıklar*, önemli bir bilişsel işleve sahiptir ve *büyük yapı* hakkında hipotezler oluşturmada okuyucuya yardımcı olur. Bunlar olmadan, söylemin ilk cümlesinden küresel konunun ne olduğuna karar vermek bazen zordur. Metnin tematik cümleler veya başlıklar olmadan muğlak veya çok belirsiz olduğu bile söylenebilir. *Büyük yapıya* ait muhtemel bir makro hipotez kurulduğunda, okuyucu/dinleyici, yerel tutarlılığın kurulmasında uygulanan gerekli bilgi çerçevelerini de etkinleştirebilir (Van Dijk, 1980, s. 100)

Metnin henüz başında anlatılacaklara dair kısa ve yoğun bilgiyi yazar başlık ile okuyucuya sunar. *Tutku; irade ve yargıları aşan güçlü bir coşku, ihtiras; güçlü istek ve eğilimin yöneldiği amaç* (Türkçe Sözlük, 2005, s. 2011) karşılıkları ile *Hatçe*'nin *Osman*'a bir tas su verişisi sonrası *Osman*'ın hissettiklerini, davranışlarını açıklar niteliktedir.

3.2.3. Konu, Konu Cümlesi

Yazarın mesajını okuyucuya iletebilmek maksadıyla hazırladığı ortamdır. Bir söylemin konusu; hakkındaki hipotezler, başlık ve tespit edilen konu cümlelerinin (topical sentences) yorumlanmasıyla kurulur. Yazar söylemek istediklerini konu aracılığıyla okuyucusuna ulaştırır. Konu cümleleri; okuyucunun işini kolaylaştıran büyük yapıya dair izlerdir.

Hikâyede, köyünde herkesin pek ciddiye almadığı, çocukların takip ederek dalga geçtiği, anasıyla yaşayan *Osman*'ın köy ağasının kızı *Hatçe*'nin kendisine bir tas su vermesiyle başlayan, ona karşı *tutkuya* dönüşen hisleri konu edilir. *Osman*'ın çağrışımlarla zaman zaman kronolojik zamandan sapması sebebiyle konunun anlaşılması, metnin ilerleyen kısımlarının okunmasıyla mümkün olmuştur.

3.2.4. Anahtar Kelimeler

Metnin *konu* ve *özeti* ile doğrudan ilişkili, metnin muhtevasını sunan sözcükler *anahtar sözcük* olarak tanımlanır. Metnin anlaşılabilirliği tekrarlar ile metni saran, *anahtar kelimelerin* tespit edilebilmesine bağlıdır.

Metinde tekrar eden, konu ve özeti sunabilecek kelimeler *Osman*, *Hatçe* ve onlarla ilişkili olan kelimelerdir. Bu çerçevede metinde *köy, köylü; Osman, yoksul; Hatçe, Ağa'nın kızı, zengin; yalnız, yalnızlık; gök boncuklar, boncuk, maviyle karışık acıma, anahtar sözcükler* olarak görülür.

3.2.5. İçerik Şeması

Metinde aktarılanlar, bir anlam ve mantık düzeninde, uyumlu bir sıralama ile okuyucu/dinleyiciyle buluşur. İçerik şeması metnin türüne göre şekillenebilir. Klasik bir hikâyeye metni, akademik bir metin ya da bir haber metni kendilerine özgü içerik şemalarına sahiptir.

Tutku'da okuyucu, hikâyenin kahramanı *Osman*'ın kronolojik zamana bağlı kalmaksızın içinde bulunduğu anda olanları ve geriye dönüşlerle zihninden geçenleri takip eder. Zihninden geçenlerin aktarıldığı, daha çok *çağrışım* ilişkisi ile birbirine bağlanan unsurların bulunduğu kısımlarda mantıksal bir bağdan bahsedilemez. Kırılma anlarına göre hikâyeye, dört kesit olarak ele alındığında içerik şeması şu şekilde çıkarılabilir.

Birinci kesitte, *Osman* kimseye belli etmeden yerdeki izmariti alma gayretindedir. Buna rağmen oradan motorla geçen ağanın yanaşması tarafından görülür. Bir çocuk, *Osman*'a *Boncuk boncuk!* diye seslenir. *Boncuk boncuk* ifadesi *Osman*'ı daha önce yaşadıklarına götürür. Bu aşamada hikâyede çizgisel anlatımdan geriye dönüşle kopulur ve okur, bu sefer *Osman*'ın zihninden geçenleri takip eder. Bir deve boncuğuna kandırılışı, istismara uğraması; boyunlarında bir dizi gök boncukla köylerinden geçen develeri takip edişi, ağabeylerinin köyden çıktıktan sonra bir daha dönmemeleri, anası ile köyde yalnız kalması, köyde çalıştıkları işler, planları, aklına *Hatçe* geldi mi tarlanın ortasında dikilip kalması, sonrasında işsiz kalması, peşi sıra *çağrışım* ilişkisi ile birbirine bağlanır.

İkinci kesitte *Osman Çifte Karaağaçlar*'ın altına varıp oturur. Topladığı izmaritlerden bir sigara yapar ve yakar. *Necip Ağa*'nın *Avrupa kiremitli saya damının üstündeki mor çiçekli perdesi kıpırdayan tek pencereye* bakmaya başlar. Bu pencere *Hatçe*'ye tutku ile bağlandığı anı *Osman*'a hatırlatmasıyla kronolojik anlatımdan kopulur. *Osman*, avluda çalışırken *Hatçe* ona su getirir. *Hatçe*'nin gözlerinde gördüğü *maviyle karışık acıma* daha önce attığı *mavi boncuklarını* ona hatırlatır. Bundan sonraki günlerde *Hatçe*'yi görebilmek için uğraşır, işsiz kalınca da gelip *karaağacın* dibine oturur. Köylüye neden burada beklediğini duyurur. Bütün köyün bunu konuşması sonucu *Hatçe* hakaretlerle onu oradan uzaklaştırmaya çalışır. Çocuklar, gelip *Osman*'la dalga geçerler. *Ekrem*, oradan uzaklaştırmak için onu döver. Heyet odasında muhtar, anası, *Ekrem* tartışır. Her şeye rağmen *Osman*, yeniden *karaağacın* dibine döner.

Üçüncü kesitte *Osman*, *Hatçe*'nin evinin önünde onu görmek için pencereye bakmaktadır. Ekmeğini çıkarır, yer, kalan sigarasını içer. Sokak kapısının açıldığını *Hatçe*'nin annesinin evden ayrıldığını görür. *Hatçe* evde yalnızdır. Bu aşamada *Osman*'ın pencere çağrışımı ile ilk defa *Hatçe*'yi pencerede gördüğü zaman zihninde canlanır. *Hatçe*'nin camları sildiği günün gecesinde *saya damına* çıkıp pencereden *Hatçe*'yi gözetler. *Hatçe*'nin yalnız olması onu korkutur.

Dördüncü kesitte, sokak kapısı tekrar açılır. *Hatçe*, onu avlunun içine alır. İçindeki korku ile avludan içeri girer. *Hatçe* sözlü olduğunu, güze düğünü olacağını söyleyip yeniden onu rahat bırakmasını ister. *Osman* hiçbir şey demeden onu seyretmeye devam eder. *Hatçe*'nin gözleri *Osman*'a *gök boncuklarını*, avucuna alıp onlarla oynadığını hatırlatır. *Osman*'ın parmaklarını oynatıp ellerini ne yapacağı düşüncesi ile hikâye bitirilir.

3.2.6. Konu Değişimi Belirleyicileri

Konu değişimi belirleyicileri, metinde konu değişimine işaret eden dil birimleridir. Bir başka konuya geçildiği, bu dil birimleri ile fark edilir. Zaman, mekân değişimi, muhtemel dünyanın değişimi; metne yeni katılımcıların dâhil edilmesi, eski katılımcıların yeniden girmesi; bakış açısının değişimi, farklı yüklem dizilerinin kullanılması, konu değişimine işaret eder (Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 205).

Geriye gidişlerde *çağrışım*larla farklı konulara geçen *Osman*'ın anlatımında zaman ile ilgili ifadeler, konu değişiminin habercisi olmuştur. Metinde *O günden beri başka., İlk yaz başıydı., Okuldayken ..., Ertesi gün öğleye yakın., Gece ..., O günün gecesi ...* gibi ifadeler konu değişiminin işaretidir.

Osman, *Hatçe*'yi görebilmek için *saya damının üstündeki pencereye* bakmaktadır. Geriye dönüşle pencerede onu gördükten sonra gelişen durumları anlatmaya *O günün gecesi* ifadesi ile

başlar. Böylece *Osman*'ın, içinde bulunduğu zamandan farklı bir zaman dilimine geçtiği ve işaret ettiği güne dair bir olayı anlatacağı anlaşılır.

Perde kıpırdıyor mu? Eskiden sokak kapısına bakardım. Bir haftadır saya damının üstündeki tek pencereye bakıyorum. Camlarını uzun uzun sildiği günden beri. Baş açıktı. Bana değil, benden öteye bakar gibiydi. *O günün gecesini* duvarın yanındaki dut ağacına tırmanıp bekledim. Pencere ışığınca kol duvarının üstüne indim. Dış avludaki köpek havlamaya tam o zaman mı başlamıştı, bilmiyorum. Dört ayak, ağır ağır yürüdüm; saya damına çıktım. (s. 30)

Metne dâhil olan *yeni katılımcılar, daha önce bahsedilmiş katılımcıların yeniden metne girmesi*, konu değişiminde bir başka belirleyicidir. *Hatçe, Osman*'ın anlatımıyla tekrar tekrar metne girer. *Osman*'ın bir tutkuyla bağlandığı *Hatçe* ile ilgili anlatılanlar metnin konusunu belirleyen *büyük yapının* tesisinde etkili bir *bağdaşık* yapı unsurudur. Ayrıca hikâyede, zaman zaman *çağrışımlar* ya da *dış uyaranların* etkisi ile anlatımın başka bir konu ile bölündüğü görülür. *Şimdi o evde yalnız*, cümlesi ile konu *Hatçe* olduğunda devam eden cümle, bir dış uyaran *-Birden ensemble bir şey gezindi-* ile kesilmiştir. Kesintiye sebep olan durum ortadan kalktığında ise *Şimdi o evde yalnız*, cümlesi tekrar edilmiş, anlatıma kalınan yerden devam edilmiştir. Metin bağlamı düşünüldüğünde verilen bu tür aralar, bir *bağlaşıklık* ve *tutarlılık* sorunu olarak değerlendirilmemelidir.

Cebimden ekmeği çıkarıp yedim. Kalan izmaritlerden bir sigara sardım; yaktım. Perde kıpırdıyor mu? Yoksa bana mı öyle geliyor? Sokak kapısı açıldı. O değil, anası. Beyaz mantosunu giymiş; belli gezmeye gidiyor. *Şimdi o evde yalnız*. Birden ensemble bir şey gezindi. Uzandım aldım. Karıncaymış. Ezdim, attım. *Şimdi evde yalnız*. Bir o var bana alışamıyan. Sokağa çıkışlarında eskisi gibi bana sövüp saymıyor, bakmıyor; ama yürüyüşünde bile benim hep burada oturduğumu bilen bir tedirginlik oluyor. (s. 30)

Osman, Hatçe'nin evinin önünde onu görmek için beklerken zamanda geri gidişlerle daha önce yaşadıklarını da anlatır. Bu durumlarda kullanılan *zaman eklerinde* gerçekleşen farklılık, *konu değişimi* ile ilgilidir. Köylünün haberdar olması sonrası yaşanan ve bir müddet tekrar eden olaylar ve diğerlerinde *geniş zamanın hikâyesi biçiminde* çekimlenmiş fiillerin kullanıldığı görülürken daha sonraki bir zaman dilimi ve farklı bir mekânda *bilinen geçmiş zaman biçimi* ile çekimlenmiş fiillerin kullanılması, *konu değişiminin* işareti olmuştur.

Sabahleyin gelir buraya *otururdum*. Geçenler laf *atarlardı*. Kuşluğa yakın, kapıdan elinde yalın kulplu testisiyle *Hatçe çıkardı*... Ben hep gözlerine *bakardım*. Kaskatıydılar. Testiyi doldurmuş dönerken durur gene *bağırırdı*... (s. 27) Yerimden fırlar demiryolunun ötesine *kaçardım*. Orada pisicik otlarının, sıçankuyruklarının, sarı çiçekli öküz boynuzlarının, bodur lalelerin papatyaların üstüne *yatar*, lâl yaprağı *çiğnerdim*... Çayırda yatarken sabahları cebime koyduğum ekmeği *çıkartır yedim*. Sonra *kalkar*, çocuklar görmesin diye arkalardan dolaşıp buraya *gelir*, ta sığırlar otlaktan dönünceye dek *kalırdım*... *Ertesi gün öğleye yakın*. Ekrem motorun üstünde koca kapılardan avluya *girdi*. İçerde motor sesi kesilir kesilmez *çıktı geldi*. Karşımda *durdu*. Körüklü çizmeler *vardı* ayağında. -Ne o lan? *dedi*. (s. 28)

3.2.7. Üslup

Yazarın kendine has dil kullanımı, tercihleri, yaratıcılığı üslubunun belirleyicisidir. Hayat bulan her metin, yazarın özgün dil kullanımı ile diğerlerinden ayrılır. Dil kullanımındaki bu farklılık aynı zamanda yazarın okuyucusu ile kurduğu iletişimin parçası olur. Metni saran, yazarın tercihleri ile şekillenmiş anlatım tarzı, metnin bütünlüğüne hizmet eden *tutarlılık*

görünümlerinden biridir. *Üslup*, metinde *söz dizimsel, dilsel-anlamsal üslup özellikleri* ve *anlatıcı bakış açısı* olmak üzere üç aşamada anlatılabilir.

3.2.7.1. Söz Dizimsel Üslup Özellikleri

Metinde bir uyum ile tekrar eden sözcük ve cümleler; bitmemiş cümleler; eksilteli, devrik cümleler, soru, ünlem cümleleri; cümlelerin sıralanışındaki düzen, cümleyi oluşturan unsurların dizilişlerindeki benzerliklerin kullanımı, üslubun şekillenmesinde söz sahibidir.

Edebî metinlerde cümle düzeyinde bazı unsurların bırakılıp birtakım zorunlu unsurların düşürüldüğü, benzer kuruluşa sahip eksilteli cümlelerin sıklığı, yazarın üslubuna dair bilgi verir (Akdeniz, 2010, s. 145). İncelenen hikâyede karşılaşılan *eksilteli cümle tiplerinden* biri, metin düzeyinde unsur olarak sadece yüklem yer aldığı, diğer unsurların eksiltildiği yapılardır. Yazar, öne çıkarmak istediği unsurları söz düzeyinde yalnız bırakıp diğer bütün unsurları eksiltir. Bu hem anlatımı daha güçlü kılmanın bir yolu hem de yazarın üslubunun bir parçası olarak değerlendirilir (Külebi, 1990, s. 132).

Söverim. (s. 23), Sırttı. (s. 23), Sövdüm. (s. 23), İstemiyorum. (s. 25), Atmıştım. (s. 26), Çağırdılar. (s. 26), Gülerlerdi. (s. 26), Söylemezdim. (s. 27), Sormuyorlardı. (s. 27), Dayanamayacaktım. (s. 27), Dönüp baktı. (s. 27), Güldü. (s. 27), Yürüdü. (s. 27), Bağırırım mı? Fırladım, kaçtım. (s. 29), Çıktık. (s. 29), Ekrem de öyleydi, bakmıyordu. (s. 29), Görmezlikten mi geliyordu. (s. 29), Sanmam. (s. 29), Alışmıştılar. (s. 30), Uzandım, aldım. (s. 30), Ezdim, attım. (s. 30), Kapadı. Geldi. (s. 30), Çekildim. (s. 31), Ya görürse! (s. 31), Ya bağırırsa! (s. 31), Düşürdüm; dönüp baktım. (s. 31), Yapamam ki! Söylesem. (s. 32), Diyemiyorum. (s. 32), Duymadın mı? (s. 32), “İstemiyorum. Gelme! (s. 32), Söyle hadi. (s. 32), Dövsün. (s. 32), İstemiyorum. (s. 32), Yaklaştı. (s. 32), Sarstı. (s. 32), Söyle. (s. 32), Yok. (s. 32), Acıydı (s. 32), Kaskatydılar. (s. 32), Doğruldu. (s. 32)

Ayrıca metinde Yusuf Atılgan, Osman ile ilgili diğer kahramanların, köylülerin, *Hatçe*, *Osman*'ın anası, muhtar ve Ekrem gibi hikâye kahramanlarının düşüncelerini, *diyalog* tekniği ile metne aksettirmiştir.

Kollarımın gücü yitmiş, sanki bu uzak yerde çevremdeki seslerden daha yakın geliyor bana. “— Hadin be! Ne durdunuz hepimiz?” “— O niye durdu ya?” “— Ona bakman siz, hadin.” “— Dürtükleyin şunu lan! Gözü açık mı uyuyo ne?” “— İlişmeyin garibe, bırakın.” “— Akşama aynı parayı almayacak mı bizimle? Niye duruyo?” “— Uyan lan boncuk” “— Sataşman. İyi değildir; sonra bir hal gelir başınıza.” (s. 24)

Metnin kahramanı *Osman*'ın *iç konuşmaları*, anlatıma zenginlik katan bir başka husustur.

Yoksa yeniden boncuklarım mı olacaktı? Tası uzattım. Çok susamışsın. Bir daha ister misin? dedi. Sanki '-Hi' diyecek sesim yoktu; başımı salladım. Doldurup verdi. Çok eskiden kocaman bir narı çatlak yerinden bölüp bana uzatan eller gene bunlar değil miydi? -Al birini. Yoksa başka bir kız mıydı? Okulda mıydık? Küçük parçaya uzanmıştım ben. (s. 26)

3.2.7.2. Dilsel-Anlamsal Üslup Özellikleri

İnşasında estetik bir kaygı barındıran edebî metinler, günlük dil kullanımı ya da bilim dili gibi özel kullanım alanlarından farklılık arz eder. Edebî metnin her bir unsuru, yazarın özgün dil kullanımı ile oluşturduğu kompozisyonda sanat eserinin parçası olur. *Alışılmamış bağdaştırmalar, yan anlamlı kelimeler, bağlamsal anlam farklılıkları, eğretileme, kişileştirme, taşlama, ironi, abartma, tezat, düz değişmece, kinaye, kıyas* gibi *söz sanatlarının* kullanılması metnin *üslubunda* ve *büyük yapının* inşasında belirleyicidir.

Köy hayatını yansıtan kelimeler ile konuşma dilinin biçimlerine yer verilmesi, metnin üslubunda belirleyici unsurlardan biri olmuştur: *cigara, lökü, yalnayak, sağlır manda; hayat, sini, dirgen, çığı, çapa, döşek, yükük, dallı basmadan entari, karabaş; tabanı yarığın çalımu, gâvur, boyu devrilesi, kancık, kol duvarı, dışarıklı işçiler, 'Osman oscuk, gözü boncuk.'* hôt de-, üfür- burnunu üfür-, boyuna ağla-, ever-, ilen-, gücün bastır-, (metinde Osman'ı anlatan) kör karının piçi, Kör Fadime'nin piçi, namıssız, piç, gidinin delisi, gidinin kaçığı.

3.2.7.3. Bakış Açısı

Metinde anlatılanların okuyucuya kim tarafından hangi *bakış açısı* ile aktarıldığını ifade eden *odaklayım, büyük yapı* ile ilgili bir kavramdır. *Bakış açısı* okuyucunun anlatılanlara dair tavrının belirlenmesinde, algılarının yönetilmesinde etkili bir unsurdur. Anlatıcı ve metin ilişkisi okuyucunun çıkarımlarının ne şekilde olacağını belirleyen unsurlardan biri olarak metnin çözümlenmesine yardımcı olur. Bu çerçevede *sıfır odaklayım, dış odaklayım, iç odaklayım* ve *karma odaklayım* olmak üzere dört çeşit *odaklayım*dan bahsedilir. Anlatıcının her şeyi bildiği, gördüğü *sınırsız bakış açısına* sahip *sıfır odaklayım*; anlatıcının anlatının kahramanlarından biri olduğu, anlatılanların onun gördükleri ile sınırlandırıldığı *iç odaklayım*; anlatılanların gözlemlenip tarafsız bir gözle okuyucuya aktarıldığı, metinde görünmeyen anlatıcı *dış odaklayım* şeklinde ifade edilir (Torusdağ ve Aydın, 2020, s. 239-240).

Tutku adlı metinde *Osman*, aynı zamanda metnin anlatıcısıdır. Metindeki bütün anlatılar, *Osman*'ın gördükleri ile sınırlıdır. Bildikleri, kahramanın bildikleri kadardır. Kişiler, olaylar, durumlar; kahramanın gözünden sınırlı bakış açısına sahip *iç odaklayım* ile anlatılmaktadır.

3.2.8. Özet

Özetler, metnin en üst *büyük yapı* düzeyini ifade eder. Bilişsel olarak tematik cümlelerle aynı işleve sahip olan *özetler*, metnin genel olarak ne hakkında olduğunu belirtip *büyük yapıya* dair hipotezin oluşturulmasında okuyucuya yardımcı olur. Metnin okuyucu tarafından oluşturulan *büyük yapısını* onaylar. Metnin doğru anlaşılabilmesi için *büyük yapıyı*, yazarın amaçladığı şekilde ifade eder.

Anası Fadime ile yaşayan *Osman* köyde ne iş olsa yapar ve birlikte bir manda alma hayali kurar. *Parası* olmadığından *izmarit* toplar, tütünlerini sarıp kendisine *sigara* yapar. *Osman* küçükken dağ köylerinden gelen biri tarafından *deve boncuğu* verme vaadiyle kandırılmış, istismara uğramıştır. Bu durum her daim ona sataşan, *gülen köylüler* ve *köyün çocukları* tarafından (*Boncuk, Osman oscuk gözü boncuk.*) *Osman*'a hatırlatılır. Öğrenme güçlüğü çekmesi okulda da istenmemesine neden olmuştur. Bir vesile ile kendisine *su* veren *Hatçe*'nin *maviyle karışık, acıyan bakışları* *Osman*'ın ona büyük bir tutkuyla bağlanmasına neden olur. *Hatçe*'nin evinin önünden ayrılmaz. Artık işi de yoktur. Ancak *ağanın kızı* olan *Hatçe*, bırakın *Osman*'ı sevmeyi adının *Osman*'la birlikte anılmasını istemez, her gördüğünde ona hakaretler yağdırır. *Hatçe*'nin ağabeyi Ekrem tarafından dövülmesine rağmen çok geçmeden gene *Hatçe*'nin evin önünde bekleyip onu gözetlemeye devam eder. Köylü de anası da artık bu duruma *alışmıştır*. Tek alışmayan *Hatçe*'dir. *Hatçe* yalnız olduğunda *Osman*'ı avluya alır ve kendisini rahat bırakmasını ister. Bu aşamada ikisinin yalnız olmaları, *Osman*'ı korkutan şeydir.

3.2.9. Sonuç Cümlesi

Metin boyunca biriktirilen duygu durumu, yazarın hedeflediği, vermek istediği mesaj ile paralel, okuyucuda oluşturulmak istenen algının tamamlandığı bitirici kısımdır.

Geçmişte yaşadıkları, köylünün tavırlarıyla *yalnızlaşan Osman*'ın *Hatçe*'nin gözlerinde bulunduğu *maviyle karışık acıma* ile *Osman*'ın dünyası şekillenmiş, nihayetinde okuyucuya *Osman*'ın *saya damına çıktığı gece* sahip olduğu *korkularına* yenik düşeceğini çağrıştıran *Şimdi ne yapacam ellerimi?* sonuç cümlesi ile metin tamamlanmıştır.

3.2.10. Motif / İzlek

İzlek bir metni kuran temel düşünce olarak tanımlanır. Kurduğu anlam zinciriyle metni ören, ana fikri oluşturan *izlek*, metnin bütünlüğüne katkı sağlar. Metni kuşatan *temel izleğin* yanında onu tamamlayan, metindeki kavramlarla şekillenen birden fazla *izlekten* bahsedilebilir. Ele alınan hikâyede; fakir, zayıf, kusurlu olanın karşısında güçlünün tahakkümü, acımasızlığı; köylünün güçsüz karşısında konumu ve bütün bunların neticesinde yalnızlaşan insanın nasıl tepki göstereceği, temel izlek olarak belirlenmiştir. Ayrıca izlekle ilişkili, metinde sözcüksel alana ait birtakım tekrarlar, egemen izleğin sunulmasında belirleyici rol üstlenir. Metinde anlam koşutlukları ve yankılamalarını veren ve *motif* olarak adlandırılan bu tekrarlar; yazarın düşünce, takıntılarının, metnin arka planında işleyen temel düşüncenin ortaya çıkmasını sağlar (Kıran, Eziler Kıran, 2010, s. 257, 258). *Yalnız, yalnızlık, kork-, korku, korkut-, boncuk* tekrarları metindeki temel düşüncenin belirmesinde aracı kelimelerdir.

Yalnızlık ve *yabancılaşma*: Köylülerin, çocukların tutumu, daha önce yaşadıkları içinde bulunduğu ortamda *Osman*'ın kendisini *yalnız* hissetmesine neden olur. Ağabeyleri de bir daha köye dönmemiş, anasıyla bir başına kalmışlardır. Hikâyede sadece *Osman*'ın anasının onun için mücadele ettiği görülür. Baba figüründen hiç bahsedilmez. Köylüler, *Hatçe*'yi *Osman*'a layık görmeyip *Osman*'ın yaptıklarına gülerler. *Hatçe* de *Osman*'a hakaret eder. *Yalnız, yalnızlık, gülüş-, gül-* kelimeleri, *Osman* için sarf edilen *kör karının piçi, Kör Fadime'nin piçi, namussız, piç, tabanı yarık, gidinin delisi, kaçık, garip* kelimeleri *yalnızlık* duygusunu artırır.

Belki de İzmir'e, çalışmaya diye köyden çıkıp bir daha dönmeyen iki ağabeyimden biri. Onlar gideli anamla *yalnızız*. (s. 24), İçimde bir ağırlık, bir *yalnızlık* duyuyordum. (s. 27)

'-Hatçeyi bekliyorum. Çıkar belkim de görürüm.' *Güldü*, -Hele kaçık; dedi, pek *yükseklere özenmişsin* oğul. Yürüdü. Sonra çocuklar geldiler. -Osman oscuk, gözü boncuk! Birden doğruldum, -Dağılın lan, dedim, *Hatçe*'yi bekliyorum ben. *Gülüştüler*. (s. 27) -Kalk git burdan, *kör karının piçi*, Gelme buraya Rezil ettin beni köye. *Kala kala sana mı kaldım ben?* Yıkıl, git hadi! (s. 28)

Korku: Camları sildiği günün gecesini *Osman, Hatçe*'nin penceresine çıkar ve onu gizlice izler. Burada kullanılan *kork-, korku, korkut-*, kelimeleri; tekrar eden *Evde yalnız.* cümlesi, hikâyenin sonunda *Hatçe* ile baş başa olduğunda *susa-, susuzluk* kelimeleri *tutkunun* sonuçlarını *çağrışımlarla* okuyucuya düşündürür.

Bacakları!.. Ettime dikenler batıyor gibiydi. Birden utançla karışık bir *korkuya* tutuldum... Bir daha saya damına çıkmadım. *Korkuyorum*... Geceleri odasında *yalnız* olduğunu bilmek *korkutuyor* beni. Şimdi de öyle. Evde *yalnız*... Kimseler yok sokakta. Telaşla bir daha el etti. Başı açık. İçimde bir *korku*, yürürken göğsüm daralırdalıveriyor. (s. 31)

Daha bana *su* vermemişti, Necip Ağa'nın kızıydı. O günden beri başka. (s. 25), Doğruldu. -*Susadın* mı Osman? Al iç istersen. dedi... Yoksa yeniden boncuklarım mı

olacaktı? *Tası* uzattım. Çok *susamışsın*. Bir daha ister misin? dedi. (s. 26), *Gırtlığımda* bir yumru var, bırakmıyor. Dayanılmaz bir *susuzluk* duyuyorum... Ben boyuna ona bakıyorum. *Susuzluktan* yüreğim yanıyor. Gitse, bir *tas su* getirirse. O günkü gibi. Birden gözlerinde o maviyle karışık acıma başladı. (s. 32)

4. Sonuç

İncelenen metinde iki metinsellik ölçütü *bağlaşıklık* ve *tutarlılığın* metnin anlamsal bir bütün, iletişimsel bir birim olarak teşekkülünde belirleyici rolleri ortaya konmuştur. *Bilinç akışı* tekniğinin kullanıldığı hikâyede, *çağrışımlar* ya da *dış uyaranların* etkisi ile metnin zaman zaman bölünüp bir başka konuya geçilmesi, metinselliği bozmamış; metnin arka planında işleyen anlam ve mantık düzeni, yapının bir bütün olarak algılanmasını sağlamıştır. Verilen bu tür aralar, metnin bütünü düşüldüğünde bir *bağlaşıklık* ya da *tutarlılık* sorunu olarak görülmemiştir.

Metinde görülen *kişi ekleri*, *zaman*, *görünüş*, *kip ekleri*; *eksilti*, *kişi adlı* gibi *bağlaşıklık* unsurlarının cümleler arası bağların tesisi yanında metnin *büyük yapısı tutarlılık* ölçütünün oluşumunda belirleyici etkisi, metin çözümlemelerinde işaret edilmesi gereken bir husustur. *Bağlaşıklık* birimlerinin diğer *bağlaşıklık* birimleri ve metnin anlam, mantık düzenini kuran *tutarlılık* ile ilişkili olması; metni, birbirine bağlı birçok unsurun uyum içinde çalıştığı organizasyonun adı yapmıştır.

Hikâyenin kahramanı *Osman*'ın ağzından anlatılan metinde *ben*, en sık kullanılan *kişi adlıdır*. Metindeki toplam 100 adılın 84'ü *Hatçe* ve *Osman*'a gönderimde bulunan adillarken bunlardan en yüksek sıklığa sahip olanı, 51 ile *Osman* ismini karşılayan *ben* adlıdır. İkinci en yüksek sıklık ise 16 ile *Hatçe* ismini karşılayan *o* adlıdır. Bir *bağlaşıklık* unsuru olan *ben* kişi adlı, *gönderim* işlevi ile *Osman* isim unsurunun metindeki bütün anlamsal değerini üstlenmiş, metinde *gönderim* işlevinin yanında *Osman*'ın metnin merkezinde konumlandırılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca *Osman*'ı temsil eden *ben* kişi adlı ile *Hatçe* isim unsuruna gönderim ilişkisi ile bağlı *o* kişi adlı, metinde “*ben ve o*” çatışmasının ve taraflar arasında bir mukayesenin oluşmasını sağlamış; *karşıtlık*, *karşılaştırma*, *tutarlılık görünümünün* gerçekleşmesinde rol almıştır. Bu itibarla bir *bağlaşıklık* unsurunun *tutarlılık* görünümünün teşekkülünde de etkili olduğu ifade edilmelidir.

Kişi, *işaret zamiri* ya da *sıfatı* gibi kelimelerin dışında başka *kelime* ya da *kelime gruplarına* da *gönderim* işlevi yüklenmiş, böylece metinde yer alan *Osman* ve *Hatçe* gibi açık adlar aynı şekilde tekrar edilmemiştir. Ad, adil ilişkisiyle metnin iletişim gücü artmış, konu ve mesajın algılanmasında okuyucunun işi kolaylaşmıştır. Hikâyede *Osman* ve *Hatçe*'ye çizilen rolün bu tür kelime ve kelime grupları ile *-kör karının piçi*, *Kör Fadime'nin piçi*, *namıssız piç*, *tabanı yarık*, *gidinin delisi*, *gidinin kaçığı*, *garip*; *Ağa'nın kızı*, *kancık*-şekillenip güçlendirildiği aynı zamanda bu tür sözcük seçimlerinin kullanılmasıyla oluşturulan *bağlaşıklık* ilişkisinin metnin *tutarlılık* ilişkilerini de ortaya koyma açısından önemli olduğu görülmüştür.

Türkçede birtakım *eklerin*, *gönderim* işlevi ile metnin bütünlüğüne hizmet ettiği görülür. *İyelik eki*, *belirtme durumu eki*, *kişi ve zaman ekleri* bu görevleri ile *ardıl bağımlı gönderim öğeleri* olarak adlandırılır. *Zaman ekleri*, metinde dil kullanıcısının istediği bir zaman dilimine atıfta bulunulurken aynı zamanda *bağlaşıklık* bir yapıyı tamamlayan unsurlardan biri olur. Bu işlevlerinin yanında *kiplik* görevi de kazanabilen bu işaretleyiciler ile okuyucu; metin içi bağlamın da katkısıyla köylüler, *Osman*, *Osman*'ın anası ve *Hatçe*'nin beklenti, düşünce ve tutumlarını öğrenir. Bu, *kiplik işaretleyicilerini* metni kuran anlam ve mantık düzeninin -tutarlılığın- bir

parçası yapar. *-Ar/-IrdI biçim birimi Osman*'ın geçmişe dönük alışkanlıkları ile anasına, köye dair tekrar eden hallerin ifadesinde; konuşma anından önceki bir vakaya atıfta kullanılan *-AcAktı biçim birimi Osman*'ın geçmişteki niyetleri, planları, hisleri, isteklerinin yansıtılmasında; *-A, -sA, (Ø) biçim birimleri Osman ve Hatçe*'nin hislerinin, isteklerinin aktarılmasında kullanılması; *Osman ve Hatçe*'nin kimliği ile ilgili düzenlemenin yapılp metnin *konu ve mesajının* şekillenmesinde etkili olmuş, böylece *zaman ekleri*, birer *kiplik işaretleyicisi* olarak *bağlaşıklık* yanında *tutarlılığın* tesisinde etkili olmuştur.

Hikâyede *bilinç akışı, iç monolog* gibi anlatım tekniklerini kullanan yazar, böylece metinde kronolojik zamanın dışına çıkmıştır. Bu farklılık, metinde kullanılan *zaman eklerine* yansımış, konu değişimini işaretleyen unsurlardan biri olmuştur. Bilinç akışı ile okuyucu, karakterin zihninden akıp giden düşüncelere eşlik ederken daha çok *çağrışımlar* ile birbirine bağlanmış bir anlatıma şahit olur. *Kişisel çağrışıma dayalı bağlaşıklık unsurları*, metnin okuyucunun zihninde bir bütün olarak algılanmasına yardım eder.

Klasik olarak nitelendirilen *eş, yakın, zıt anlamlı kelimeler* ve *aynı kökten türemiş kelimeler* arasındaki anlamsal ilişkiler ile aralarında sistematik bir ilişkiden bahsedilemeyen fakat dünya bilgisi ile birbirleriyle ilişkili olduğu görülebilen *aynı bilgi alanından kelimelerin* birlikte bir konu etrafında birleşmeleri *sözcüksel bağlaşıklık* inşa eder. Bununla birlikte kimi zaman metin bağlamının sunduğu ve sadece o metne özgü olduğu tespit edilen, ancak metne hâkim olan birinin bir ilgi ile bir araya getirebileceği kelimeler de *sözcüksel bağlaşıklık*ın bir parçası olabilir. Kişisel bilgi, görgü, zihniyet ve tecrübelerin kelimelerin mevcut anlamlarına *çağrışımlar* ile yeni değerler kazandırdığının fark edilebilmesi, kelimelerin sunulan bağlamın ortaya koyduğu ilişki ağı içinde değerlendirilmesine bağlıdır. Dil kullanıcısının bir *bağlam* dışında aynı anlam dairesinde düşünemeyeceği kelimeler, *kişisel çağrışımlar* ile *bağlaşıklık* ilişkisi kurabilir. Metinde *izmarit, para, Osman'ın anası* ve *manda* kelimeleri *kişisel çağrışımlara dayalı sözcüksel bağlaşıklık* unsurları olarak görülmüş, metnin *bağlaşıklık* yapısını tamamlamıştır. Hikâyenin kahramanı, metnin anlatıcısı *Osman*'ın zihninde bir kelime, bir başka kelimeyi çağrıştırmış, metin bağlamının dışında ilişkili olarak tanımlanamayacak kelimeler, *Osman*'ın dünyasında birbirlerini tamamlayan unsurlar olarak *bağlaşıklık*ta hizmet etmiştir. Böylece *izmaritten paraya, paradan ana* kelimesine, *ana* kelimesinden kahramanın *sağılır manda* ile ilgili düşüncesine *çağrışımlar* ile geçişler olmuştur.

Osman'ın hissettiği, yaşadığı, gördüğü olay ve durumlar, *Osman*'ın gözünden onun iç sesiyle sunulmuştur. Bu türden anlatım şekli metindeki cümlelerin şekillenmesinde etkili olmuş, anlatıcı söz düzeyinde bağlamın sunduğu birçok unsura yer vermemiş, bir tercih durumunda tercihini söz dizimsel yapıda boşluktan yana kullanmıştır. Bu boşluklar hem bir *bağlaşıklık* unsuru olarak değerlendirilmiş hem de metnin üslubunun parçası olarak görülmüştür. Bu bağlamda hikâyede karşılaşılan diğer unsurların düşürülüp sadece yüklem cümle düzeyinde bırakıldığı cümle tipi ve diğer özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf tümleci eksilteleri, metnin *bağlaşıklık* görünümünün yanında üslubunun tamamlayıcı öğeleri olmuştur. Metinde köylülere, *Hatçe* ve *Osman*'a dair *diyaloglar, Osman*'a ait *iç konuşmalar* ve *köy yaşantısını yansıtan kelime kadrosu*, metinde özgün bir anlatımın belirleyicileri olmuştur. Ayrıca hikâyenin, kahramanı *Osman*'ın gözünden *sınırlı bakış açısı* ile anlatılması *üslupta* etkili diğer bir husustur.

Metinelliği sağlayan temel ölçütlerden tutarlılığın hikâyedeki görünümüleri *neden-sonuç, karşılaştırma, karşıtlık, özelleştirme, bitişiklik* ilişkisi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu tür *bölümsel*

tutarlılık görünümleri, birbirini takip eden cümle dizileri arasında kurulan tutarlılık ilişkilerinden sorumlu olmakla beraber metni sarıp mesajı kuran anlam ağının da bir parçası olmuştur.

Kaynaklar

- Akdeniz, S. (2010). Ziya Osman Saba'nın nefes almak adlı şiir kitabında eksilti (ellipsis) sanatının (figür) kullanımı. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. XI/24, 145-156.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim-anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Şiir dili ve Türk şiir dili*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Atılğan, Y. (2002). *Bütün öyküleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Balyemez, S. (2011). *Dede Korkut Hikâyeleri'nin metin dil bilimsel yapısı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başusta, K. C. (2009). *Okuma eğitiminde metin dilbilimin kullanımı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beaugrande, R. A. D. and Dressler, W. (2022, 9 Eylül). *Introduction to text linguistic (1981)*. London: Longman Group Company. Erişim adresi: https://www.academia.edu/31596533/Introduction_to_Text_Linguistics.
- Benzer, A. (2012). *Türkçede zaman, görünüş ve kiplik*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Coşkun, E. (2005). *İlköğretim öğrencilerinin öyküleyici anlatımlarında bağdaşıklık, tutarlılık ve metin elementleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Öğretmenliği Bilim Dalı.
- Dilidüzgün, Ş. (2017). *Metin dilbilim ve Türkçe öğretimi uygulamalı bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erguvanlı Taylan, E. (1986). Prominal versus zero representation of anaphora in Turkish. *Studies in Turkish Linguistic*. (Haz. Slobin Dan Isaac, Karl Zimmer), Amsterdam/Philadelphia: Jhon Benhamins Publishing Companys, 218- 220.
- Filizok, R. (2015, 30 Haziran). Edebî eserlerde figürler düzlemi ve derin yapı. Erişim adresi: <http://www.ege-edebiyat.org/wp/?p=1340>.
- Güllü, N. (1994). *Sessiz ev üzerine bir metindilbilim çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günay, D. (2013). *Metin bilgisi*. İstanbul: Papatya Yayıncılık Eğitim.
- Halliday, M. A. K. and Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. Londra: Longman Group UK Limited.
- Halliday, M.A.K. and Hasan, R. (1989). *Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic perspective*. Geelong, VIC/ Oxford: Deakin University Press/Oxford University Press.
- Hirik, S. (2013). Türkçede kip-kiplik terimleri ve tanımları üzerine. *Bengü Belak, Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, (Haz. Bülent Gül), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 243-252.
- İşeri, K. ve Çapan Tekin, S. (2022). Denemelerde tutarlılık ilişkileri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 11(4), 1521-1530.
- İşsever, S. (1995). *Türkçe metinlerdeki bağlantı öğelerinin metindilbilim ve kullanımbilim açısından görevleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaağaç, G. (2013). *Anlam (anlambilim ve iletişim)*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karataş, Y. (2008). *Metin incelemesinde söylembilim yöntemi, Binbir Gece Masalları üzerine bir uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Keçik, İ. ve Uzun, L. S. (2007). *Türkçe sözlü ve yazılı anlatım*. (Haz. Canan İleri), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

- Kıran, Z. ve Eziler Kıran, A. (2010). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Kintsch, W. and van Dijk, T. (1978). Toward a model of text comprehension and production. *Psychological Review*, 85, 363-394.
- Külebi, O. (1990). Türkçede eksilti tümceleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1-2), 117-137.
- Lüleci, M. (2018). *Dile gelen metin: Türk edebiyatına dilbilimsel bir yaklaşım*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Mann W. C. Matthiessen, C. M. I. M. and Thompson. S. A. (1989). Rhetorical structure theory and text analysis. *ISI Research Report*, 1-60.
- Onursal, İ. (2003). Türkçe metinlerde bağlaşıklık ve tutarlılık, *Günümüz Dilbilim Çalışmaları*, (Haz. Ayşe Kıran, Ece Korkut, Suna Ağıldere), İstanbul: Multilingual Yayınları, 121-132.
- Ozil, Ş. ve Şenöz, C. (1996). Türkçede ‘bu’, ‘şu’ sözcükleri. *X. Dilbilim Kurultayı Bildirileri* (22-24 Mayıs 1996), İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Özyıldırım, I. (1999). Türk yasa dili. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 16(1), 89-114.
- Parlak, H. (2009). *Kutadgu Bilig’in metindilbilimsel yapısı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Parlak, H. (2010). Artgönderim unsurlarından gönderge yinelenmesinin Kutadgu Bilig'deki kahramanlar açısından değerlendirilmesi. *Dil Araştırmaları*, 7(7), 78-106.
- Stotsky, S. (1983). Lexical cohesion in expository writing; implications for developing the vocabulary of academic discourse. *College Composition and Communication*, 34(4), s. 430-446.
- Subaşı Uzun, L. ve Keçik, İ. (2003). *Türkçe sözlü ve yazılı anlatım*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1293.
- Şenöz Ayata, C. (2005). *Metinbilim ve Türkçe*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- Taşıgüzel, S. (2004). İlköğretim Türkçe ders kitaplarında öğretici nitelikli metinlerdeki eşdizimsel örüntülerin görünümü. *Ankara Üniversitesi Dil Dergisi*, 125, 72-93.
- Torusdağ, G. ve Aydın, İ. (2019). *Metindilbilim ve örnek metin çözümlemeleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Turan, Ü. D. (1986). Türkçe metinlerde adılların dağılımı ve işlevleri. *Dilbilim Araştırmaları*, Ankara: Bizim Büro, 9, 70-84.
- Türkçe Sözlük, (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uzun, L. S. (1995). *Orhon yazıtlarının metindilbilimsel yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Uzun, M. (2018). İyelik öbeklerinde “tamlayan eksiltisi” sorunu. *International Journal of Language Academy*, 22, 104-111.
- Van Dijk, T. A. (1985). *Semantic discourse analysis. handbook of discourse analysis*. Academic Press, 2, 103-136.
- Van Dijk, T. (1980). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition*. New Jersey, U.S.: LEA.
- Van Dijk, T. (1985). Strategic discourse comprehension. (Haz. Thomas T. Ballmer), *Linguistic dynamics: Discourses, procedures, and evolution*. Berlin: Walter de Gruyter, 36-61.

Extended Abstract

Two text-based criteria of textuality, *cohesion* and *coherence*, are central to text reviews. The first of these criteria, cohesion, is provided by language units that establish grammatical and semantic relations between sentence sequences. The other textuality criterion is consistency, the general name of the meaning relations that construct the text. Cohesion and coherence work in harmony in a text that is thought to fulfill its communicative function, and to be able to fully analyze the text requires examination at both levels.

The work named *Tutku* by *Yusuf Atılgan* is one of the examples of modern stories in Turkish literature. In the study, this work was evaluated in terms of cohesion and coherence, two basic textuality

criteria that determine the formation of a text. Prominent issues are exemplified in the sub-headings of each criterion. Thus, in a modern story where the narration is interrupted by stream of consciousness and flashbacks, apart from the chronological time understanding of the classical story, it has been possible to show how the appearances of cohesion and coherence are realized, to evaluate the text-specific aspects, and to reveal the functional differences.

Cohesion occurs in two ways: *grammatical cohesion* and *lexical cohesion*. In the story called *Tutku*, the aspects of grammatical cohesion in the text have been determined with *references*, *ellipsis*, *substitutions*, *conjunctions* and examples revealing *tense*, *aspect* and *modality*. The vocabulary element obtained by the determination of the lexical cohesion elements helped the presentation of the topic and message of the text.

Coherence occurs at the text level in two ways. Local coherence, where each sentence in the text is related to the previous sentence or sentences; The network of logical and semantic relationships that weaves the text is called global coherence.

The condition that at least two sentences in the text are connected by a semantic relationship indicates *local coherence*. In this framework, sentences come together with meaning relations such as cause-effect, definition, explanation, exemplification, comparison, contrast or specification-generalization. Coherence was presented with similar titles in different studies and it was observed that it varied according to the text.

The schematic structure of the text, the rhetorical structures that partially predetermine the direction of the semantic content, thematic sentences that express or indicate what the passage is about, keywords; the title, subject, summary of the text, information from previous texts in memory with similar situations, and the reader's expectations about the possible topic of the discourse are the factors that determine the global coherence. The story called *Tutku* was evaluated in terms of *global coherence*, and the appearance of coherence was tried to be revealed with function, title, subject, topic sentence, keywords, content scheme, subject change determinants, style, summary, conclusion sentence, motif/theme titles.

The function of the story is to draw the reader's attention to certain negativities and to make him think about some issues. Accordingly, the effect of the rich and powerful on the poor; The domination and ruthlessness of the strong against the weak and the flawed are described, and the reader is asked to think about some issues in this context.

The title of the story, *Tutku*, explains Osman's feelings and behaviors to Hatçe, and presents information about the text at the beginning of the text.

The topic of the story is the feelings of Osman, who lives with his mother in his village, that started when Hatçe, the daughter of the village chief, gave him a bowl of water and turned into a passion for her.

Key words that are directly related to the topic and summary of the text and present the content of the text are as follows: köy, köylü; Hatçe, Osman, çift karaağaçların altı; acıyan bir bakış, maviyle karışık acıma, boncuk.

In *Tutku*, the hero of the story, Osman, is told about the moment he is in and what goes through his mind, regardless of chronological time. According to the breaking moments, the story consists of four sections. In the first section, Osman is in the village and the expression of *boncuk* he heard takes Osman to his previous experiences and the reader follows what goes through Osman's mind. In the second section, Osman arrives under the trees and sits down. He starts to look at the window of the room where Hatçe is. As the window reminds Osman of the moment when he was passionately attached to Hatçe, he breaks away from the chronological narrative again. In the third section, Osman is looking at the window in front of Hatçe's house to see her. He sees the street door open and Hatçe's mother leaving the house. At this stage, Osman remembers the first time he saw Hatçe in the window with the connotation of window. In the fourth section, the street door opens again. Hatçe takes him into the courtyard. Osman enters the courtyard with a fear.

The sentence types in the text, the similarities in the sequence of the elements that make up the sentence are determinative in shaping the *style*. In addition, the words reflecting the village life and the forms of the spoken language are also part of the style.

The text is completed with the *conclusion sentence*, what will I do now? which reminds that Osman will succumb to her fears.

The domination and ruthlessness of the rich and the powerful against the poor, weak and defective, the position of the peasant against the powerless and how the individual who feels lonely will react to this has been determined as the *main theme*.